

MATERIAŁY

II MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ

OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE I PERSPEKTYWY

30 maja 2020 roku

Wrocław
Nowa nauka
2020

MATERIAŁY

II MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ

„OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE I PERSPEKTYWY”

30 maja 2020 roku

Wrocław

2020

UDK 37+65+80+81+159.9+330+574

BBK 94

O - 83

(O-83) **Osiągnięcia naukowe i perspektywy:** Mater. II Międz. Konf. Nauk.-Prakt. /
Pod red. M.Andrzejewskiego. – Wrocław: Nowa nauka, 2020. – 117 s.

ISBN 978-83-7364-961-3

REDAKTOR NACZELNY: PROF. DR HAB. MARIUSZ ANDRZEJEWSKI, UNIWERSYTET
WROCŁAWSKI.

REDAKCJA: PROF. DR HAB. KATARZYNA KWINTA; DR HAB. OLHA TKACHENKO;
PROF., DR.SC. STANISŁAW I. BIAŁY; PROF., DOCTOR OF ECONOMICS IRINA SHCHADILO;
PROF., PH.D. IRYNA IVASHCHENKO; MGR ADAM J. SKOWRON.

REDAKTORZY TECHNICZNI: PH.D. NIKOLAY SZYJANOWSKI; MGR ZBIGNIEW TARGALSKY;
MGR JULIA PETRITSKAYA

Publikacja zawiera materiały z II Międzynarodowej Konferencji Naukowo-
Praktycznej „Osiągnięcia naukowe i perspektywy”, która odbyła się 30 maja 2020 r.
Na konferencji, która miała charakter interdyscyplinarny, zostały omówione aktualne
problemy w zakresie pedagogiki, filologii, ekonomii, ekologii i psychologii.

Dla naukowców, wykładowców wyższych uczelni, doktorantów oraz studentów.

Wszelkie prawa do artykułów z konferencji należą do ich autorów.

W artykułach naukowych zachowano oryginalną pisownię.

W przypadku cytowań obowiązkowe jest odniesienie się do zbioru.

ISBN 978-83-7364-961-3

© Autorzy materiałów, 2020

© «Nowa nauka», 2020

NAUKI PEDAGOGICZNE

Шелестова Л. В., д-р пед. наук, ст. наук. співробітник,
провідний науковий співробітник відділу дидактики
Інститут педагогіки НАПН України

**ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ**

В розробці моделі розвитку творчих здібностей старшокласників ми спиралися на філософське трактування моделі як реального чи ідеального образу процесу та результату якоїсь діяльності і моделювання як процесу вибудовування моделі [5]. Модель є уявно створеною системою у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, яка подібна до реального досліджуваного об'єкта (або явища), відображає в найпростішому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між елементами цього об'єкта [1].

З огляду на це нами розроблено дидактичну модель розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання. У моделі визначено бажаний результат освітньої діяльності старшокласників, яким є підвищення рівня розвитку творчих здібностей - комплексу якостей особистості, що забезпечують: успішність виконання творчої діяльності у будь-якій сфері; реорганізацію власного досвіду і створення на його основі нових комбінацій; перетворення природної чи соціальної дійсності з метою отримання оригінального творчого продукту; конструктивне перетворення інформації та отримання інноваційних результатів, суб'єктивно та об'єктивно значущих [2].

В основу цієї моделі покладено ряд теоретичних положень про:

— сутність навчального процесу як процесу пізнання світу, керованого педагогом у спеціально створених педагогічних умовах, одним із важливих результатів якого є розвинені творчі здібності учнів;

— сутність творчого процесу як процесу створення оригінального творчого продукту, конструктивного перетворення інформації та отримання інноваційних результатів, суб’єктивно та об’єктивно значущих;

— сутність творчих здібностей як комплексу якостей особистості та їхнього компонентного складу;

— зміст навчання як педагогічно адаптовану систему знань людства про світ, яка містить чотири складники: знання, способи дій, досвід емоційно-ціннісно ставлення до світу, досвід творчої діяльності;

— можливості гуманітарних предметів у творчому розвитку старшокласників в умовах профільного навчання, обумовлених компонентним складом цих навчальних предметів;

— загальнодидактичні принципи як нормативні вимоги до змісту та процесу розвитку творчих здібностей;

— педагогічні технології як засіб розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання;

— організаційну форму як зовнішнє вираження узгодженої освітньої діяльності педагога й дітей;

— педагогічні умови як сукупність зовнішніх і внутрішніх елементів, що сприяють розвитку особистості та забезпечують ефективне функціонування й розвиток процесуального аспекту системи [3].

Зазначені дидактичні засади взаємопов’язані між собою й слугують основою для розвитку здібностей зростаючої особистості.

Окрім дидактичних положень ми послуговувалися і методологічними засадами, дібрали теоретичні положення філософії та психології про:

— розвиток як процес якісних та кількісних змін та умови його активізації;

— системний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи до розвитку творчих здібностей особистості у процесі навчання.

Стратегічною метою наших формувальних впливів (орієнтації на кінцеву мету процесу) є підвищення ефективності процесу розвитку творчих здібностей

старшокласників в умовах профільного навчання шляхом оптимізації. Відповідно, результатом має бути – підвищення рівня розвитку творчих здібностей старшокласників у напрямі до системного особистісного утворення.

Розроблена нами модель цілісно відображає навчальний процес; містить цільовий, змістовий, процесуальний та результуючий блоки. Учасниками навчального процесу є учні старших класів в умовах профільного навчання й педагоги. Засобами впливу є зміст навчання (знання, способи дій, досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, досвід творчої діяльності); творчі завдання, що забезпечують розвиток творчих здібностей старшокласників; організація навчання з метою розвитку творчих здібностей старшокласників відповідно до послідовних етапів навчального пізнання.

Визначено педагогічні умови, виконання яких підвищить ефективність розвитку творчих здібностей старшокласників, зокрема: збалансування змісту навчання відповідно до його складників, активізації творчої діяльності старшокласників, систематичне створення умов для прояву ними творчих здібностей, забезпечення зв'язку послідовних етапів пізнання з творчою діяльністю, готовності педагогів до розвитку творчих здібностей учнів.

Схарактеризована дидактична модель реалізується через:

- реалізацію системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, підходів та дидактичних засад організації навчання;
- збалансованого відображення в змісті навчання знань, способів дій, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, досвіду творчої діяльності;
- активізацію творчої діяльності учнів, систематичне створення умов для прояву ними творчих здібностей;
- систематичну увагу в організації навчального процесу старшокласників до розвитку творчих (креативних) здібностей;
- дотримання у освітній діяльності послідовних етапів пізнання, тісного зв'язку із творчою діяльністю;
- відповідність усіх складників моделі психологічним особливостям старшокласників;

— реалізацію педагогічних умов.

Важливою складовою дидактичної моделі є спеціальна підготовка педагогів до цілеспрямованого розвитку ними творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання. Педагогічне просвітництво мало на меті підвищення рівня їхньої обізнаності стосовно проблеми розвитку творчих здібностей учнів, підвищення ефективності цього процесу.

Література:

1. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование : монография / А. Н. Дахин. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб: Питер, 2009. — 434 с.
3. Ядровская М. В. Модели в педагогике / М. В. Ядровская // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2013. – № 366. – С. 139–143
4. Шелестова Л. В. Дидактичні засади реалізації педагогічних технологій розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2019 рік. – Інститут педагогіки НАПН України; Педагогічна думка, м. Київ, 2019. – С. 84-85.
5. Шелестова Л. В. Развитие творческих способностей учнів молодшого підліткового віку в процесі вивчення гуманітарних предметів (інтелектуально-евристичний компонент) : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Шелестова Людмила Володимирівна. – К., 1998. – 222 с.

Куковская И.Л., к.мед.н., доцент кафедры
медицины катастроф и военной медицины
Буковинский государственный медицинский университет

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Современные подходы к организации обучения в системе высшего образования предусматривают необходимость существенной активизации не только лишь студентов, но и стимулируют преподавателей к овладению новыми методиками. Вместе в тем, внедрение и активное использование таких методик в учебном процессе требует определенной внутренней готовности как преподавателей, так и студентов [1].

Традиционно в методике преподавания принято выделять методы, обеспечивающие усвоение учебного предмета (словесные, наглядные, репродуктивные, индуктивные, дедуктивные), стимулирующие и мотивирующие к учебно-исследовательской деятельности (учебные дискуссии, проблемные ситуации, профессионально-ориентированные деловые игры, творческие задачи) и методы контроля и самоконтроля учебной деятельности (опрос, контрольные работы, тестовые задания, вопросы для самоконтроля, в т.ч. с помощью технических средств обучения). Современные методики обучения и преподавания, по мнению многих специалистов, является поликомпонентными, поскольку объединяют множество разных техник, способствующих интенсификации и модернизации обучения.

Методы обучения и преподавания часто характеризуют как пассивные (чаще используются во время лекционных занятий) и активные, где используются стратегии максимального взаимодействия между студентами, студентами и преподавателями [2].

Особенностью подготовки студентов медицинских специальностей является необходимость формирования четких, хорошо скоординированных и

унифицированных действий для выполнения базовых алгоритмов оказания медицинской помощи при авариях, катастрофах, чрезвычайных ситуациях. Важной составляющей обучения является овладение организационными навыками оказания такого вида помощи, особенно во время фазы изоляции, которая продолжается с момента возникновения нестандартной ситуации (аварии, катастрофы) до начала организованного проведения спасательных работ или обеспечения эффективной первой врачебной и квалифицированной помощи [3].

Для формирования навыков четкого выполнения базовых алгоритмов, готовности к работе в условиях ограниченного времени и повышенного эмоционального напряжения, часто используется метод блиц-опроса, который считается одним из разновидностей метода активного обучения. Продолжительность такого опроса обычно составляет 10-15 минут и проводится он, как правило, в начале занятия. Перечень контрольных вопросов преподаватель определяет и объявляет заранее, предусматривается, что ответы на них имеют четкую структуру или перечень информации, а именно – сроки, показатели, алгоритмы действий, объемы оказания помощи в конкретных условиях или при неотложных состояниях, показания к проведению базовых манипуляций и тому подобное. Важно, что студенты заранее информированы о правилах проведения блиц-опроса, студенты отвечают в порядке, который определяет только преподаватель, они должны быть готовы быстро дополнить или скорректировать ответ коллеги.

Данный метод не требует значительных затрат времени преподавателя, а студенты во время подготовки к практическим занятиям мотивированы вспомнить ранее пройденный материал,

Таким образом, опыт использования метода «блиц-опрос» показал его эффективность как для контроля уровня знаний, так и для улучшения усвоения студентами информации, полученной на предыдущих занятиях. Данный метод может использоваться не только для проверки понятийного (репродуктивного) или действенного усвоения информации, но и для усвоения и формирования

устойчивых навыков выполнения алгоритмизированных действий для организации медицинской помощи в условиях аварий, катастроф, чрезвычайных ситуаций.

1. Шамис, В. А. (2011). Активные методы обучения в вузе. Сибирский торгово-экономический журнал, (14), 136-144.

2. Бондаренко К.І. Активні методи викладання / X міжнародна науково-практична конференція “Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов”- К.: 2015 Режим доступу <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1252>

3. Шатрова, Н. В. (2015). Организация подготовки будущих специалистов-медиков к условиям деятельности в чрезвычайных ситуациях. Земский врач, (1 (25)), 63-66.

Омельченко А.І., доцент

Бердянський державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Проблема формування пізнавального інтересу є однією з найактуальніших у педагогіці, адже активне пізнавальне ставлення особистості до дійсності є необхідною передумовою самовдосконалення і саморозвитку особистості, її творчої самореалізації упродовж всього життя. Упровадження мультимедійних технологій у систему мистецької освіти, зокрема музичної, дозволяє розширити можливості навчального середовища, що сприяє підвищенню якості навчання і допомагає задовольняти й розвивати пізнавальні інтереси учнів.

У педагогічному аспекті пізнавальний інтерес виступає метою і результатом навчання, провідним засобом успішного навчання, важливою умовою підвищення ефективності освітнього процесу (В.Б.Бондаревський, А.К.Маркова, Н.Г.Морозова, І.Г.Шапошнікова, Г.І.Щукіна). Як стійка якість особистості пізнавальний інтерес оптимізує процес оволодіння глибокими і міцними знаннями, практичними вміннями і навичками, сприяє загальному розумовому розвитку школярів, формуванню особистості учня, його духовному самовдосконаленню та творчій самореалізації. Розрізняють інтереси: епізодичні та стійкі, широкі всебічні та стрижневі локальні, поверхові та глибокі.

Формування пізнавального інтересу являє собою систему цілеспрямованих впливів, які викликають якісні зміни в тих чи інших характеристиках інтересу і обумовлені змістом навчання, процесом навчальної діяльності та відносинами, що складаються між учасниками навчального процесу. На сьогодні значний потенціал для створення в процесі музично-естетичного розвитку школярів сприятливих умов формування пізнавального інтересу мають інформаційні технології, зокрема мультимедіа (Н.Д.Белявіна,

М.А.Дергач, Л.М.Масол, В.М.Мацур, Ю.В.Петєпін, І.Б.Пясковський, І.В.Сокол, Н.С.Сушкевич, М.М.Ходос, О.АЛайкоізська, М.І.Чембержі, С.В.Шип, В.В.Штепа та інші).

Під поняттям «мультимедійні технології» ми розуміємо комплекс інформаційній технологій - апаратних і програмових засобів, що надають можливість користувачеві працювати в діалоговому режимі а різними типами інформації (графікою, текстом, звуком, відео), організованими в єдину систему. До апаратних (технічних) мультимедійних засобів відноситься комп'ютер, периферійні пристрої, а також мультимедіа-проектор та інтерактивна дошка. До програмових мультимедійних засобів відносять програмне забезпечення для створення мультимедіа та мультимедійні ресурси (мультимедійна продукція, мережеві ресурси). Під мультимедіа-ресурсом ми розуміємо такий вид електронного ресурсу, в якому скомбіновано декілька типів даних (будь-які сполучення тексту, звуку, графіки, відео та анімації, а також організація гіперпосилань).

Серед мультимедійних ресурсів, призначених для використання у сфері музичної освіти, розрізняють навчальні та тренувально-закріплюючі програми, музичні конструктори, програми для групового музикування, імпровізування та створення: музики (музично-освітні), музичні інтерактивні ігри (навчально-ігрові), музичні електронні енциклопедії (довідниково-інформаційні).

Пов'язані з новими підходами до художньо-педагогічного моделювання уроків, мультимедійні засоби відкривають нові технологічні можливості для педагогіки мистецтва, унікальні перспективи поліхудожнього виховання школярів. Мас-медіа технології порівняно з традиційним навчанням мистецтв дають низку переваг:

1) інформаційних (використання електронних ресурсів INTERNET, гіпертекстів, візуальних і аудіовізуальних матеріалів із фондів і каталогів музеїв і галерей, що значно збільшує обсяг доступних для школи джерел, створює передумови для укладання фонотек і відеотек);

2) інтерактивних (розширення масштабу полікультурного спілкування,

віртуальної взаємодії в умовах глобалізації);

3) дидактичних (гнучка індивідуалізація навчання, умови для пристосування до типу сприймання і мислення, темпу художньо-пізнавальної Діяльності кожного учня, через систему завдань різної складності; використання графічних, музичних редакторів і анімаційних програм для пошукових вправ у сфері мистецтва, вільного проектування і моделювання);

4) інтегральних (синтезування вербальної, візуальної, звукової, рухової, тактильної інформації; поєднання абстрактно-логічних, знаково-символічних, предметно-образних форм наочності);

5) психологічних (підвищення мотивації навчання за рахунок єдності Пізнання і розваги, ігрових стимулів, зацікавлення спецефектами; єдність раціонального та емоційного, свідомого і підсвідомого);

6) професійно педагогічних (розширення методичного арсеналу вчителів мистецтва, незалежно від професійної кваліфікації і досвіду, демонстрація педагогічних малюнків високої якості, підготовлених кращими фахівцями, створення всеукраїнського фонду обміну методичним Досвідом, матеріалами);

7) ергономічних (зручний графік роботи, варіативність темпу, компактність систем зберігання інформації);

7) економічні (зменшення витрат на матеріально-технічне забезпечення мистецької освіти).

Під час виробничої практики студенти спеціальності «Музичне мистецтво» освітнього рівня «бакалавр» розробляють і проводять уроки музичного мистецтва та мистецтва у закладах загальної середньої освіти із застосуванням таких мультимедійних програмових засобів як педагогічний програмний засіб, музична електронна енциклопедія, навчально-ігрова програма, програма для співу караоке, інтернет-енциклопедія та інтернет-сайти музичного спрямування, додаткове програмне забезпечення для створення комп'ютерних презентацій, для роботи зі звуком, графікою, відео. Організаційною формою виступає комбінований комп'ютерний урок музики, урок-гра, урок-диспут, урок-конференція, урок-вистава.

Література

1. Лізинський В.М. Прийоми та форми в навчальній діяльності . Харків:Ранок, 2007. 160 с.
2. Ляшенко Б.М., Сверчевська О.С .Інтернет - пошук у навчальному процесі та професійному вдосконаленні вчителя. *Комп'ютер у школі і сім'ї*. 2009. №8. С. 40 - 42.
3. Новікова Н.В. Комп'ютерна презентація як основа для створення мультимедійного супроводу уроків музичного мистецтва . *Мистецтво та освіта*. 2010. №3. С. 25-29.
4. Освітні технології: навч.-метод. посібник / за ред.. О. Пехоти. К., 2002. С.24-119.
5. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецькаб навчальний посібник. Київ, 2008. 270 с.

Долгієр Є. В., к. н. фіз.вих, доцент кафедри
біології і охорони здоров'я

Смаль І. В., студентка

*ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського*

ВИВЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ВЕГЕТАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ СТУДЕНТІВ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Сучасні умови навчання у закладах вищої освіти України, орієнтованої на європейські стандарти, вимагають вирішення низки проблем, у тому числі збереження контингенту іноземних студентів, який значно скорочується після неуспішної здачі заліків та іспитів під час сесій. На думку багатьох авторів важливим фактором, що визначає здатність подолання труднощів процесу пристосування іноземних студентів до українського середовища та виконання вимог навчального процесу є функціональний стан організму студентів, який в значній мірі визначається взаємодією механізмів вегетативного забезпечення серцево-судинної системи.

Метою роботи було надати порівняльну характеристику вегетативного забезпечення серцево-судинної системи студентів країн Близького Сходу.

Дослідження проводилося на базі ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Обстеження стану вегетативної нервової регуляції кардіореспіраторної системи студентів-чоловіків IV року навчання з Єгипту ($n = 11$) середній вік, яких був $23,27 \pm 0,36$ років та Ізраїлю ($n = 12$) – $23,08 \pm 0,29$ років, проведено за пробами зі зміною положення тіла у просторі (отрто-, кліностатична) та розрахунку вегетативного індексу Кердо. За отриманими даними у результаті виконання ортостатичної проби реакція прискорення частоти серцевих скорочень «нормальна слабка» спостерігалася у 36% СЄ і у 25% СІ, у 36% СЄ та у 42% СІ була «нормальна

середня» реакція. «Нормальну живу» реакцію прискорення частоти серцевих скорочень мали 33% СІ, у 18% СЄ спостерігалася реакція «підвищена різко» і у 10% – «підвищена значно». За показниками кліностатичної проби 73% СЄ та 17% СІ мали «нормальну середню» реакцію уповільнення частоти серцевих скорочень, 9% СЄ та 67% СІ мали «нормальну живу» реакцію, 18% СЄ і 8% СІ мали «нормальну слабку» реакцію, 9% СЄ мали «підвищену слабку» і 8% СІ мали «підвищену середню» реакції.

Вивчення механізмів вегетативного забезпечення діяльності серцево-судинної системи за даними розрахунку вегетативного індексу Кердо (ВІК) показало помірний дисбаланс активності симпатичного відділу вегетативної нервової системи у 27,27% студентів з Єгипту, а у студентів з Ізраїлю, навпаки, помірний (у 16,67%) та виражений (у 33,33%) дисбаланс активності парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи.

Отримані результати показали негативний вплив навколишнього середовища на механізми вегетативного забезпечення діяльності серцево-судинної системи, що потребує певної уваги та своєчасної адекватної корекції з метою профілактики розвитку невротичних реакцій та подальших розладів у адаптаційних можливостях організму обстежених.

Література:

1. Дегтяренко Т. В., Долгієр Є. В. Медико-педагогічний контроль у фізичному вихованні та спорті. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Атлант ВОИ СОИУ, Одеса. 2018. 282 с.
2. Глазков Е. О. Корекція порушень адаптаційних реакцій при зміні клімато-географічних умов перебування в іноземних студентів. Вісник проблем біології і медицини. Вип. 1, Том 1 (126). Луганськ. 2016. С.396-399.

Заїка О.Я., к.п.н., старший викладач
кафедри теорії і методики дошкільної освіти
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО КОНЦЕРТНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

Одним із стратегічних напрямів оновлення сучасної освіти є орієнтація вищої педагогічної школи на створення умов для формування творчої особистості майбутнього педагога, реалізації його природних задатків в освітньому процесі ЗДО.

Необхідною умовою прискореного формування у людини здібностей виявляється інтерес як форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності.

Для формування естетичного інтересу до мистецької діяльності використовуються дидактичні засоби, спрямовані на практичне оволодіння естетичними знаннями, вміннями і навичками, використання естетичного потенціалу навчальних предметів за допомогою міжпредметних зв'язків, естетичних ситуацій.

Включення в зміст лекції естетичної інформації сприяє формуванню естетичного інтересу, відкриттю естетичної цінності змісту концертно-виконавської діяльності, можливості впливу її на професійне становлення майбутнього педагога, забезпечує засвоєння знань, розширює цю сферу в пізнанні естетичної дійсності.

До змісту лекції залучається інформація, яка відображає суттєве в матеріалі, відкриває естетичну цінність змісту, який вивчається, дає спосіб

засвоєння знань і розширює сферу значень у пізнанні естетичної дійсності.

На етапі формування в студентів інтересу до художньо-виховної роботи серед дітей, розповсюдження в їхньому середовищі кращих зразків мистецтва широко використовуються практичні заняття.

Для вдосконалення вмінь з використання знань про особливості та характерні риси концертного виконання у своїй професійній діяльності студентами створюються міні-лекції-концерти за такими темами: «Види і жанри музичного мистецтва», «Виразальні засоби музики», «Пісні нашого регіону», «Видатні виконавці балету», «Творчість французьких шансоньє».

Позааудиторні форми роботи зі студентами включають підготовку різних за жанром концертів: концерт-дивертисмент, концерт-дайджест; концерт-традиція; концерт-інтерпретація; концерт-презентація; концерт-настрій; концерт-подорож; концерт-жанр; концерт-образ.

Під час педагогічної практики, студентам пропонується провести власний виховний захід з використанням вивченого або самостійно дібраного матеріалу: заходи інформативного характеру (бесіди про українську народну пісню, розповіді про героїв пісень та народних авторів, кобзарів та лірників); заходи, спрямовані на активно-творчу діяльність на пісенно-фольклорній основі (проведення концертів народної, сучасної пісні, вікторин, конкурсів на кращих її знавців); заходи комбінованого характеру (тематичні розваги, свята).

Принцип побудови запропонованих програм базується на яскравих, контрастних співставленнях, різноманітному і багатоплановому розкритті теми за характером і за виразними засобами.

Концертні програми для молодших дітей містять певне узагальнення («Казка в музиці», «Музика і природа», «Про що розповідають музичні інструменти»). Дітям середнього віку пропонуються концерти, присвячені народній творчості, цикли з яких мають цікаві можливості у здійсненні художньо-виховних, загальновиховних і освітніх завдань.

Проведення екскурсій, щорічних художньо-виховних заходів (фестивалів, конкурсів, тижнів кафедр, календарних свят),

позапланових заходів, концертів є добровільною творчою діяльністю на основі інтересів та власних прагнень студентів до самореалізації.

Зацікавленість студентів, індивідуальна стратегія професійного зростання у процесі музично-педагогічної підготовки забезпечується через організацію самостійної роботи, результатом якої може стати «педагогічна скарбничка» – набір матеріалів для подальшої самостійної роботи в дошкільному закладі.

Забезпечення послідовності формування потреби в концертно-виконавській діяльності як умови розвитку художньо-творчих здібностей у майбутніх педагогів передбачає створення обставин художньо-виконавської діяльності, у процесі якої студенти з інтересом виконують завдання виконавсько-творчого спрямування, бачать мету виступів у прагненні зробити мистецтво надбанням широкої дитячої аудиторії.

Ніколенко Л. М., канд.пед.наук, доцент,
завідувачка кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Власова Є. Р., студентка
*Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара*

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДИТИНОЮ

Питання профілактики психологічного насильства над дитиною в наш час стоїть дуже гостро. Ми стикаємось з жертвами психологічного насильства щодня, інколи навіть не підозрюючи цього. Жертвами цього небезпечного явища може бути будь-хто, але особливо страждають діти. Наслідки такого впливу є руйнівними й інколи, на жаль, необерненими. Особливої уваги потребує необхідність проведення профілактичних заходів в освітньому середовищі, адже учні проводять в закладах освіти велику кількість свого часу, що дозволяє відстежувати зміни в їх поведінці, ставленні до себе та оточуючих і вчасно надавати необхідну профілактичну допомогу.

Сучасні дослідження проблеми насильства та його профілактики здійснюють О. Бондаровська, Л. Крижна, І. Трубавіна, В. Шахов та інші науковці. Наразі відбуваються перші спроби запровадження й реалізації певних моделей роботи щодо профілактики психологічного насильства в освітньому середовищі, хоча раніше питанням негативного психологічного впливу на дитину займались лише криміналісти та соціальні працівники в аспекті домашнього насильства.

Метою нашого емпіричного дослідження було з'ясування стану розповсюдженості явища психологічного насильства над підлітками. Дослідження було проведено у КЗО «Навчально-виховний комплекс № 139 «Загальноосвітній навчальний заклад – центр творчості «Дума» Дніпровської міської ради та у КЗО «Середня загальноосвітня школа № 5 імені Г. Романової»

Кам'янської міської ради. Загальна кількість досліджуваних з обох закладів – 171. Усі досліджувані були учнями 6-7-х класів та були об'єднані віковими рамками 12-14 років. Для досягнення поставленого завдання ми уклали анкету на виявлення психологічного тиску на дитину, а також використали проєктивні методики «Дім. Дерево. Людина» та «Кінетичний малюнок сім'ї» [3], адаптували до нашого дослідження напівпроєктивну методику «Ситуація» (взята з курсу «Протидія булінгу в освітньому середовищі» [2]), тест-опитувальник для виявлення батьківського ставлення [1].

За результатами анкети «Виявлення психологічного тиску на дитину», 8 % дітей зазнавали психологічного насильства, 31 % знаходиться у зоні ризику і 61 % опитаних ніколи не були жертвами цього руйнівного явища. За результатами напівпроєктивної методики «Ситуація» було виявлено, що 4 % реципієнтів зазнавали психологічного насильства, 46 % знаходяться у зоні ризику і 50 % опитаних ніколи не піддавались психологічному насильству ні з боку батьків, ні з боку однолітків або інших осіб. Такі результати у цілому, нам видалися оптимістичними, що дозволило попередньо констатувати благонадійну ситуацію щодо психологічного насильства над дитиною в досліджуваному середовищі. Однак, аналіз матеріалів інших методик продемонстрував не зовсім втішну картину. Так, за результати проєктивної методики «Кінетичний малюнок сім'ї», 41 % дітей, ймовірно, зазнають психологічного насильства з боку членів своєї родини, 46 % реципієнтів у зоні ризику і лише 13 % опитаних ніколи не піддавались ніяким проявам психологічного насильства в сім'ї. Проаналізувавши результати проєктивної методики «Дім. Дерево. Людина», ми виявили, що в родинях 38 % дітей дуже високий рівень напруги та ймовірності психологічного насильства, 34 % знаходяться у зоні ризику, і в 28 % родин рівень напруги стосунків між батьками та дітьми низький, що вказує на відсутність психологічного насильства. Аналіз останньої методики, «Діагностика батьківського ставлення», показав, що, з точки зору підлітків, батьки 21 % опитаних різко негативно ставляться до своїх дітей, що може вказувати на наявність психологічного

насилъства в цих родинах, 35 % підлітків, за їх уявленнями, знаходяться у зоні ризику, а батьки 44 %, на переконання дітей, мають позитивне ставлення до них. Середні показники за всіма методиками вказують, що 16 % респондентів, ймовірно, можуть зазнавати психологічного насилъства, а ще 39 % знаходяться у зоні підвищеного ризику. Це більше половини опитаних дітей, що підтверджує актуальність порушеної проблеми і необхідність посилення роботи щодо профілактики цього небезпечного явища. Особливу увагу варто звернути на роботу з сім'ями, оскільки саме в колі родини, як виявилось, діти зазнають психологічного тиску. Профілактична робота має бути направлена як на попередження агресії щодо дітей, що знаходяться у зоні ризику, так і на просвітницьку роботу та допомогу для інших категорій. Також варто провести додаткову діагностику батьків учасників емпіричного дослідження з тим, щоб уточнити та перевірити інформацію, отриману в результаті опитування дітей.

У подальшому вважаємо необхідним укласти профілактичну програму «Скажи «ні» психологічному насилъству» та застосувати її в освітньому середовищі задля профілактики психологічного насилъства та підвищення культури взаємин із дітьми.

Література:

1. Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф., Психология семейных кризисов. СПб, 2006. 360 с.
2. Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти. 2019. URL: <https://prometheus.org.ua>
3. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. Ужгород, 2012. 501 с.

Жуков В.Є., викладач

Бердянський медичний фаховий коледж

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В ОСВІТІ

Культура виражає специфіку укладу життя, поведінку окремих народів, їхній спосіб світосприйняття. Вона розглядається як чинник соціального розвитку, засіб людської самореалізації, завдяки їй можна розкрити сприйняття краси й суперечності світу, навчити розуміти мінливість культури. Сьогодні відбувається перехід від репродуктивної моделі освіти до продуктивної, гуманістичної, культуроорієнтованої школи. Відмінність нової парадигми освіти полягає в принципово новій домінанті її змісту, розумінні людини як такої, що перебуває в процесі становлення цілісної істоти, коли метою освіти є виховання особистості, здатної до культуротворчості, продуктивного діалогу з природою й соціумом [1, с. 41]. І. А. Зязюн підкреслює, що освіта за своєю природою є культурновідповідною, вона містить ту частину культури, що відтворює її цілісності (єдності інтеграції й диференціації); освіта в системному відношенні ізоморфна культурі; сполучною ланкою освіти і культури є людина; мета сучасної освіти – людина культури, дає можливість висунути загальну гіпотезу про продуктивність і перспективність прийняття пропонованого культурологічного підходу як концептуальної основи модернізації освіти в контексті сучасної культури [3, с. 34]. З викладеного випливає, що культурологічна парадигма виходить з положень про те, що освітня система відображає не структуру суспільного виробництва, а простір культури відповідно до її змісту і форм. Вона передбачає формування в майбутніх фахівців не прагматичного інтересу до широкої освіченості, а можливість самостійно розвивати ціннісні орієнтації, творчу діяльність, домінантними складовими якої є професіоналізм, висока моральність, духовна культура. У культурі слід шукати те, що пов'язує соціально-професійне із

загальнокультурним, що може стати продовженням майбутньої професії. Отже, культурологічний підхід, як важливе методологічне підґрунтя сучасної освітньої парадигми, спрямований на становлення продуктивного типу особистості, здатної до самовизначення і творчої самореалізації в суспільстві і в професії. Він передбачає дотримання принципів: культуровідповідності, яка полягає у врахуванні національної приналежності індивіда; полікультурності, тобто толерантного ставлення до інших культур; діалогічності, що характеризується суб'єкт-суб'єктним стилем мислення й спілкування; поетичності, що допомагає досягнути соціокультурних смислів-буття; аксіологічності – формує ціннісне ставлення суб'єкта культури до її предметного багатства; праксеологічності – орієнтує на формування культури соціальної та професійної життєдіяльності людини [2, с. 38-39]. В освіті застосування культурологічного підходу виражається передусім в особистісній орієнтації, спрямуванні на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій педагогічного процесу. Високий рівень загальної культури суспільства, нації забезпечує належна освіта і культура його членів. Будь-яке вираження культури є проявом якісних властивостей та ознак, ступеня розвитку людини. Реальна, жива культура невіддільна від людини як від суб'єкта культури, сам процес формування людини 18 протікає як культурно-історичний процес. Його результат проявляється у формі спілкування, залучення до чинних у суспільстві цінностей, традицій, оволодіння властивим саме цій культурі прийомами і навичками діяльності. Можна сказати, що культура – це світ людини, спосіб її буття, процес розвитку людських сил і здібностей, показник міри людського в людині, характеристика розвитку людської істоти. У структурі цього феномена можна виділити дві групи складових: перша містить ідеї, цінності, які спрямовують і координують поведінку і свідомість людей у їхньому груповому та індивідуальному житті; друга складається з соціальних інститутів та установ культури, завдяки яким ці ідеї та цінності зберігаються й поширюються в суспільстві. Якщо перша група характеризує культуру як систему еталонів суспільної поведінки людей, то друга – як систему, що

здійснює соціальний контроль над цінностями та ідеями. До останньої належать системи освіти, засоби масової інформації та комунікації, різні види культурного сервісу. У цьому контексті необхідним є перегляд балансу «культура – індивід – освіта – суспільство» в тому сенсі, що культуру слід тлумачити як результат історичного розвитку суспільства, індивіда треба розглядати з гуманістичних позицій творчої й вільної особистості, яка самовизначається й самоактуалізується. Освіта в такому випадку виступає як генетичний код суспільства і культури. У більшості культурологічних джерел культура визначається, передусім, як удосконалення та самовдосконалення людини й суспільства (В. С. Біблер [1], І. А. Зязюн [3], М. С. Каган [4], О. Ф. Лосєв [5], О. П. Рудницька [6] та ін.). А це означає, що людині слід виховувати культуру мислення, почуттів, поведінки. В. С. Біблер конкретизує це положення, наголошуючи, що в процесі здобування освіти особистість має пройти й актуалізувати, засвоїти (тобто зробити своєю) всю історію культури. Розгортання культури учений визначає як її трансформування з безособової форми загальності в особистісну форму культури індивіда, що власне й надає культурі мислення (ідеї) форми культури суб'єкта (духа). Таким чином, резюмує В. С. Біблер, всезагальне переходить у форму індивідуального, суб'єктивного, а індивідуальне життя набуває форми загальності, культурності [1, с. 54]. Отже, самовдосконалення людської особистості нерозривно пов'язане із засвоєнням нею культурних надбань цивілізації. Культура притаманна кожній свідомій групі людей як комплекс специфічних і в певному сенсі нормативних способів і форм соціальної інтеграції, які регулюють поведінку, пізнання, комунікації, оцінку й передачу символами, що існують у навколишньому середовищі, вона є фундаментом для самоідентифікації суспільства й особистості.

Література:

1. Библиер В. С. От наукоучения — к логике культуры : два философских введения в двадцать первый век. М. : Политиздат, 1990. 413 с.

2. Васильковська К. Методична система формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-історичних дисциплін / *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. №2. С. 37—43.
3. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості / *Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало*. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С. 14—36.
4. Каган М. С. *Философия культуры*. СПб. : ТТОТК «Петрополис», 1996. 416 с.
5. Лосев А. Ф. *Философия. Мифология. Культура*. М. : Политиздат, 1991. С. 63.
6. Рудницька О. П. *Мистецтво у розвитку культури студентів*. К. : П/П 213 «ЕКМО», 2003. Вип. 2. С. 101—109.

Гричаник Н.І., викладач

*Глухівський національний педагогічний університет**імені Олександра Довженка*

РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ВМІНЬ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗДІЙСНЮВАТИ ШКІЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ

Дефініція «рівень» указує на результат навчальної діяльності студента, що відповідно до встановлених критеріїв об'єктивно демонструє ступінь сформованості вмінь за кожним показником. Було обґрунтовано такі рівні сформованих умінь студентів здійснювати шкільний аналіз епічних творів: відтворювально-копіювальний (початковий), реконструктивно-репродуктивний (середній), реконструктивно-продуктивний (достатній), конструктивно-аналітичний (високий), що характеризуються як сукупність якостей, досягнутих у процесі методичної підготовки.

Визначення рівня професійно-методичних умінь та навичок здійснюється за 100-бальною шкалою оцінювання як найбільш ефективним та об'єктивним вимірником рівня навчальних досягнень майбутніх словесників.

Рівні сформованості вмінь студентів аналізувати епічні твори за 100-бальною шкалою

Рівні	Бали
Відтворювально-копіювальний	35-59 балів
Реконструктивно-репродуктивний	60-74 бали
Реконструктивно-продуктивний	75-89 балів
Конструктивно-аналітичний	90-100 балів

Початковий (відтворювально-копіювальний) рівень мають студенти, позбавлені стійкого мотивованого інтересу до читання, сприйняття та аналізу епічного твору; вони несистемно відтворюють елементарні знання з літературознавчих дисциплін та методик навчання; із загального обсягу навчального матеріалу можуть повторити, відтворити або детально переказати лише окремі наукові постулати, не спроможні відтворити теоретичні відомості

про специфіку аналізу, його особливості, про родові й жанрові детермінанти епічних творів зарубіжної літератури; не розуміють істотних відмінностей між літературознавчим та шкільним аналізом, мають початкові вміння та навички здійснювати шкільний аналіз епічних творів із застосуванням елементів різних видів та шляхів аналізу, який під час педагогічної практики проводять з учнями на рівні відтворення сюжету виучуваного твору, коментування певного епізоду та цитування запропонованих епізодів замість аналізу. Їм надзвичайно важко працювати над створенням авторського плану-конспекту уроку. У студентів відсутнє прагнення до постійного фахового вдосконалення.

Середній (реконструктивно-репродуктивний) рівень сформованості вмінь аналізувати епічні твори мають майбутні словесники, які виявляють практичний інтерес до читання, сприйняття та аналізу епічного твору, ознайомлені з основними теоретико-літературними поняттями, необхідними для аналізу, але частково або не завжди правильно оперують ними, мають абстрактне уявлення про роль методики викладання зарубіжної літератури в їхньому професійному становленні. Студенти пробують моделювати плани-конспекти уроків різних типів і форм проведення за зразком, але припускаються помилок. Аналіз епічного твору, який вони проводять з учнями, характеризується стереотипністю, поверховістю та вибірковістю. Під керівництвом викладача вони неповно, але загалом правильно відтворюють в усній формі художній світ, сюжетні картини, розкриті у виучуваному творі, але не виявляють самостійності під час аналітико-синтетичної діяльності.

Достатній (реконструктивно-продуктивний) рівень мають студенти, які усвідомлюють важливість процесу читання, сприйняття та аналізу епічного твору, розрізняють теоретико-літературні поняття, необхідні для аналізу, але не можуть їх чітко сформулювати, стисло окреслюють детермінанти змісту і форми. Під час проведення аудиторних занять вони моделюють план-конспекти уроків різних типів і форм проведення, ураховуючи жанрову специфіку творів, під безпосереднім керівництвом викладача-методиста здійснюють аналіз епічного твору в єдності форми і змісту, роблять спробу самостійно осмислити,

як провести учнів шляхом від сприймання предметно-уявлених картин, деталей, ситуацій до усвідомлення ними авторського смислу. Вони доцільно використовують різні методи, прийоми і форми роботи.

Високий рівень (конструктивно-аналітичний) мають студенти, які чітко усвідомлюють важливість читання, сприйняття і аналізу епічного твору, ефективно і системно застосовують теоретико-літературний інструментарій у практичній діяльності, моделюють плани-конспекти уроків різних типів і форм проведення, проявляючи при цьому здатність до оригінальних рішень різноманітних навчальних завдань, до перенесення набутих знань і вмінь на нестандартні ситуації. Вони вміють самостійно здійснювати шкільний аналіз епічного твору, синтезуючи при цьому завдання літературознавчого і шкільного аналізів. Розглядаючи художній текст відповідної родово-жанрової специфіки, майбутні словесники характеризують образну систему, композицію, жанр, авторську концепцію, встановлюють відповідність між окремими компонентами твору.

Рівні сформованості вмінь студентів-філологів аналізувати епічні твори

Загальна кількість студентів	Початковий рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	<i>студенти</i>	<i>%</i>	<i>студенти</i>	<i>%</i>	<i>студенти</i>	<i>%</i>	<i>студенти</i>	<i>%</i>
260	75	28,9%	98	37,7%	47	18,1%	40	15,3%

Таким чином, отримані результати дають можливість зробити висновок про те, що досліджувана проблема є актуальною, має теоретичне і практичне значення. Тому виникла необхідність створення власної науково-методичної моделі навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічного твору з метою подальшого вдосконалення їхньої літературної освіти та рівня методичної підготовки.

Література:

1. Словник іншомовних слів / Укладачі: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. С.305.

FILOLOGIA

Korzyukova L.P., specialist of the higher category,
 teacher of Ukrainian language and
 literature and English
*Professional-pedagogical college
 of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
 Pedagogical University*

**COMPARATIVE ELEMENT IN THE USING OF PHRASEOLOGIES
 OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

Over the long period of historical development of the English and Ukrainian languages, many expressions have accumulated that are concise and apt. These expressions later formed a special section of linguistics – phraseology, which at this time is a set of stable expressions that have an independent, holistic meaning.

N.M. Shansky, N.N. Amosova, O.I. Smyrnytsky, acad. V.V. Vinogradov, V.N. Telia, O.V. Kunin and others studied phraseology as an independent linguistic unit.

Phraseological unit, like metaphor, is an effective stylistic device. It is used in various spheres of language, but is most common in everyday speech of people.

The imagery of the phrase with the comparative meaning arises due to the fact that in the speech the comparison refers to another class of objects, phenomena or persons, denoting its second component, for example: *he is as brave as a lion*.

Comparisons are characterized by a duality of meaning: one is compared with another. This structure of meaning distinguishes it as a phraseological meaning of a special kind, namely comparative. The first component of comparisons is, of course, used in its basic literal sense. The function of the second component is always amplified, because it indicates the degree of the sign expressed by the first component. The first component is called the basis of comparison, and the second –

the object of comparison. The conjunction *as* is a connection. The subject of comparison – a variable element contained in the text.

(as) good as gold – гарний, шляхетний, золотий (про людину).

Gertrude Morel was very ill when the boy was born. Morel was good to her, *as good as gold* (D.H. Lawrence).

Gertrude Morel – the subject of comparison, *good* – the basis of comparison, *gold* – the object of comparison, *as* – the connection.

The comparison is usually phraseo with a pronounced evaluative value, both positive and negative, for example:

(as) wise as Solomon – мудрий як Соломон;

(as) fierce as a tiger – лютий як тигр;

(as) ugly as sin – страшний як смертний гріх.

Comparisons are two-component. The comparison is characterized by hyperbolization, i.e. exaggeration of the sign in order to make it more pronounced.

(as) plain as the nose on your face – ясно, як два на два чотири;

(as) welcome as flowers in May – довгоочікуваний, бажаний й ін.

Comparisons indicate a variety of qualities and properties of both people and objects and phenomena.

(as) cool as a cucumber – зовсім спокійний, незворушний;

(as) pretty as a picture – гарна, як картинка;

(as) vain as a peacock – гордовитий, марнолюбний, важний як павич;

Of course, comparisons are monosemantic. But there are comparisons with two phraseosemantic variants. Polysemantic comparisons are extremely rare.

Comparative phraseology can denote the property of the object and the property of man, for example:

(as) sharp as a needle – 1) гострий як ніж; 2) спостережливий, проникливий;

as like as two peas – схожі, як дві краплі води (про предмети або людей).

Comparisons can apply to both humans and animals, for example:

(as) free as (the) air – вільний як вітер (про людину або тварину).

Some comparative phraseo never refer to a person or an object, but belong to some expressions (such as: *clear as day*, *old as world*), for example: (as) certain as death – неминуче як смерть.

Proper names in the composition of comparative phraseo are rare:

(as) rich as Croesus – багатий як Крез (останній цар Лідії, 595 – 546 до н.е.);

(as) safe as the Bank of England – «надійний як Англійський банк», абсолютно надійний, безпечний.

Phraseologically rich language, which contains a comparative element, not only teaches but also educates sentences, opens the depths of the source language, leads to the expressiveness and emotionality of speech.

With the help of phraseology, in particular with a comparative element, as with the help of different shades of colors, the informational aspect of language is supplemented by a sensory-intuitive description of our world, our life.

References:

1. Vitkovskaya E.O. Dvojnaya aktualizacziya frazeologizmov v aspekte perevoda. SPb.: 2009. [E`lektronny`j resurs]. URL: <http://www.novsu.ru/file/315685>
2. Kunin A.V. English-Russian dictionary of idioms. M.: 2005.
3. Yuzhchenko V.D. Narodzhennia i zhyttia frazeolohizmu. K.: Rad. shkola, 1988.

Новиков А. О., д. філол. н., професор,
завідувач кафедри української мови,
літератури та методики навчання
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

ВЕЛИКА МІСІЯ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО

За офіційною версією, визначний український актор, режисер і драматург Марко Кропивницький народився 22 (10) травня 1840 р. у селі Бежбайраки на Херсонщині (тепер с. Кропивницьке Новоукраїнського району Кіровоградської області). Щоправда, сам митець уважав, що появився на світ 25 квітня (7 травня – за новим стилем) 1840 року. «Я родився в с. Бешбайраках 25 априля 1840 р.», – написав він власною рукою у своїх спогадах під назвою «Автобіографія (За 65 років)» [1, с. 154]. Але, за великим рахунком, головне не це, а те, що Кропивницький здійснив свою велику місію організатора національного професійного театру на східних теренах України.

У другій половині XIX ст. низка суворих урядових заборон та обмежень на все українське, серед яких особливо зловісними були Валуєвський циркуляр від 1863 р. і Емський указ Олександра II у травні 1876 р., здавалося, остаточно похоронили саму мрію про український професійний театр. Адже заборонено було виставляти на професійній сцені (ясна річ, російській, оскільки українських труп тоді не було) навіть такі широковідомі п'єси, як «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» і «Назар Стодоля», які до цього з великим успіхом грали упродовж кількох десятиліть.

Утім, уже 1882 р. після деяких послаблень у культурному житті України Кропивницький створює трупу, яка своєю майстерністю затьмарює навіть російські імператорські театри Санкт-Петербурга і Москви. Це була трупа, про яку із захопленням писали у своїх рецензіях найавторитетніші тодішні російські театральні фахівці й естети. Відомий українофоб, власник одіозної

газети «Новое время» Олексій Суворін, змушений були визнати, що такого акторського ансамблю, який тріумфував в українських виставах, вибаглива столична публіка не бачила і на блискучій Александринській сцені, що деякі актори цієї трупи «були б першими на імператорських театрах» [2, с.46], котрі вважалися в Росії еталоном театрального мистецтва.

Створив Театральне товариство (так офіційно називалася трупа) Марко Кропивницький. Згодом вдячні шанувальники назвуть цей колектив театром корифеїв. Саме з нього, за великим рахунком, і розпочинається історія українського професійного театру на підросійській частині України. 1982 року за постановою ЮНЕСКО 100-річний ювілей театру корифеїв відзначався на міжнародному рівні.

Були, звичайно, спроби на теренах Наддніпрянщини й раніше заснувати національний театр, але то були лише спроби, які мали короточасний успіх чи навіть гинули в зародкові. Прикметно, що всі вони пов'язані з постаттю того ж таки Кропивницького.

Уперше невеличку українську трупу митець створив у Харкові влітку 1874 р. З цим колективом він навіть здійснив поїздку до Петербурга. Тривали гастролі понад три місяці і користувались успіхом у тамтешньої публіки, але Кропивницький добре усвідомлював, що за рівнем своєї майстерності його товариші по сцені поки що не здатні на рівних конкурувати з російськими професійними трупами, а тим більше з імператорськими театрами. Недарма українські вистави у російській столиці сприймали як своєрідну екзотику. Про самобутнє національне мистецтво навіть не йшлося, і це Кропивницького дуже засмучувало.

Більш серйозно до своєї великої місії Кропивницький підготувався навесні 1876 р., коли у Катеринославі (тепер – Дніпро) разом із антрепренером Д. Ізотовим організував було «дотепну укр[аїнську трупу], котра, звичайно, мусила грати і російські твори» [1, с. 235], оскільки одні лише українські вистави влаштовувати не дозволялося. Але наголос організатори хотіли зробити все-таки на національних. Проте здійсненню цього сміливого задуму

завадив ганебний Емський указ, за яким виставляти на професійній сцені українські спектаклі заборонялося взагалі.

Наступна, третя спроба, припадає на кінець 1881 – початок 1882 рр. Тоді Кропивницький перебував у Кременчуці, де в якості режисера й провідного актора працював у російській трупі Григорія Ашкаренка. Трупа перебувала у страшенній матеріальній скруті, оскільки місцеве українське населення ігнорувало російські спектаклі. А відтак Кропивницький запропонував Ашкаренкові звернутися до міністра внутрішніх справ із проханням дозволити зіграти хоча б кілька українських творів, які користувалися тут великою популярністю, що дало б можливість хоч якось наповнити театральну касу. На позитивне вирішення питання майже не було надії, але жаданий дозвіл несподівано надійшов із Петербурга. Автори телеграми, звичайно, й гадки не мали, що ця їхня петиція стала, по суті, тією останньою краплею, яка камінь точить. Річ у тім, що хвиля невдоволення заборонаю українських вистав докотилась тоді вже й до вищих щаблів імперії, що рапорти з проханням послабити утиски настроили харківський і одеський генерал-губернатори, які не тільки не бачили жодного сенсу у цих заборонах, а, навпаки, вважали, що така політика серйозно підживлює українофільські настрої, а отже, по суті, розхитує імперські основи.

Так у грудні 1881 р. на базі російської трупи Григорія Ашкаренка постала нарешті трупа, котра почала виконувати національні твори (російські, щоправда, також, оскільки грати лише українські не дозволялося). Ця трупа користувалася великим успіхом і в Кременчуці, і в Харкові, і в Києві, куди Кропивницький привіз своїх товаришів по сцені на початку 1882 р. Проте митець розумів, що за рівнем своєї майстерності його колектив не здатен упоратися з тими грандіозними завданнями, котрі він висував, а відтак перед Великим постом трупа була розпущена.

І лише четверта спроба, яку Кропивницький здійснив у жовтні 1882 р. в Єлисаветграді, завершилася створенням національного професійного театру. Ця трупа демонструвала таку майстерність, яка була гідна найкращих

європейських сцен. Саме у цій трупі розпочала свій творчий шлях на професійній сцені найкраща учениця Кропивницького Марія Хлистова (дівоче прізвище Адасовська), більш відома як Марія Заньковецька. Окрім того, до її складу входили такі майбутні зірки, як Ганна Затиркевич-Карпинська і три брати Тобілевичі – Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський і Панас Саксаганський. Ну, і, звичайно, чимало акторів дещо меншого масштабу.

Вражає та обставина, що Кропивницький, який ніколи й ніде не навчався театральній майстерності, як ніхто був підготовлений до своєї великої місії – організатора національного професійного театру. Він був геніальним актором, який міг бездоганно зіграти будь-яку роль – від комедійної до трагедійної, видатним режисером, рівного за майстерністю якому не було в Російській імперії, талановитим драматургом, котрий порушив у своїх п'єсах чи не всі основні проблеми, характерні для тодішнього українського життя, й створив значну частину репертуару для молодого українського театру. А ще він був неабияким співаком, композитором, музикантом і читцем. Ба навіть художником, який незрідка сам малював декорації для своїх вистав.

Професійний театр, що наприкінці XIX ст. розпочав свою діяльність на східних теренах України, дав значний імпульс для відродження всього культурного життя нації. Він став однією з тих важливих духовних підвалин, на яких згодом постала незалежна українська держава. Саме в цьому й полягає великий духовний подвиг його організатора Марка Кропивницького.

Література:

1. Кропивницький М. Твори в 6-ти т. К.: Держлітвидав УРСР, 1960. Т. 6. 672 с.
2. Суворин А. Хохлы и хохлушки. СПб., 1907. 114 с.

Троша Н. В., к. філол. н., старший викладач
кафедри української мови,
літератури та методики навчання
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

ТВОРЧІСТЬ О. ДОВЖЕНКА ЯК ОБ’ЄКТ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ

Олександр Довженко залишив помітний слід в історії не лише української, а й світової культури. Значну частину його духовної спадщини складає літературний доробок. Художню творчість митця вивчали дослідники кількох поколінь упродовж майже дев’яноста років. Вона викликала неабиякий інтерес критиків, мистецтвознавців і літературознавців ще за життя майстра. Вітчизняне довженкознавство постійно збагачується новими розвідками. Тому джерела, присвячені вивченню спадщини митця, варто розглядати за періодами, які мають свої специфічні особливості.

Спираючись на хронологію і якісний характер досліджень доробку О. Довженка, доцільно виділити чотири етапи у вивченні його творчості. Це, зокрема, праці, опубліковані сучасниками митця; розвідки, що побачили світ після його смерті (до кінця 80-х років минулого століття, постсталінська радянська епоха); дослідження періоду першого десятиліття існування української держави; видання, які були надруковані після розсекречення архівних матеріалів (починаючи з 2000-го року, так звані «три хвили» розсекречення).

Чіткої межі між цими періодами, звичайно ж, не існує. Перший період характеризується жорсткою сталінською цензурою змісту будь-яких публікацій; другий – певною лібералізацією (але й самоцензурою) у висловлюваннях дослідників; третій – повною свободою авторів наукових розвідок; четвертий – доступом довженкознавців до масиву нових, невідомих раніше засекречених матеріалів, що придало новий імпульс вивченню Довженкової спадщини.

Творчий спадок О. Довженка, починаючи з кінця 20-х років ХХ ст. є об'єктом дослідження літературознавців й істориків, публіцистів і кінокритиків, увагу яких привертають сторінки його біографії, літературні твори, зразки образотворчого і кіномистецтва, статті й виступи. Режисерський талант О. Довженка високо поцінювався уже в перших відгуках і рецензіях на кінофільми «Сумка дипкур'єра», «Звенигора», «Земля», що вийшли наприкінці 20-х років минулого століття на шпальтах журналу «Кіно», московських газет «Комсомольская правда», «Вечерняя Москва», київської газети «Пролетарська правда», французьких часописів «Сінемагазін» і «Сінеа-Сінет» та ін.

Важливо відзначити й те, що на публікаціях радянської доби суттєво позначився вплив ідеологічних чинників, особливо це стосується сталінської епохи. За часів Сталіна не було надруковано жодної значущої роботи про геніального кінорежисера й письменника. Дослідження радянського періоду характеризувалися здебільшого заангажованістю й канонічністю, відповідністю офіційній ідеології.

Здебільшого дуже обережно й побіжно говорилося в цей період і про органічний зв'язок творчості майстра з історією. Мова йшла в основному про ту «українську історію» в кінофільмах і літературному доробку О. Довженка, що була написана під диктовку кремлівських кураторів, яка мало чого спільного мала зі справжніми подіями в Україні й по суті силоміць нав'язувалась авторіві «Щорса» й «України в огні».

Серйозні розвідки поступово стали з'являтися тільки після смерті диктатора. Про О. Довженка починають нарешті згадувати на сторінках підручників, друкують монографії й захищають дисертації, об'єктом яких є його літературна й режисерська творчість. Саме в цей період ґрунтовні наукові праці, присвячені О. Довженкові, публікуються й за кордоном. Мається на увазі, зокрема, монографія І. Кошелівця «Олександр Довженко: Спроба творчої біографії» (Канада, 1980).

Однак про якусь системність у вивченні життя і творчості письменника можна говорити тільки після відновлення української державності, коли

нарешті були зняті цензурні заборони, а особливо після того, як широкий загал отримав доступ до архівів радянських спецслужб, де зберігається чимало матеріалів, які змогли пролити світло на затемнені сторінки життя і творчого доробку О. Довженка.

Останнім часом дослідники (В. Доній, С. Максимчук-Макаренко, А. Новиков, Н. Троша та ін.) дедалі частіше звертаються до аналізу світоглядних позицій О. Довженка, філософських поглядів, а також історичних вимірів його творчості. Сучасні науковці В. Марочко, С. Мащенко, С. Тримбач одноставні в думці, що концепт історії у його творчості полягає в роздумах над минулим України, над трагічною долею українського народу, причинами негараздів, занедбаністю культури й історії.

Для сучасного літературознавства актуальною є ідейна й художня парадигма доробку О. Довженка, який тривалий час розглядався в контексті поетики соціалістичного реалізму. Лише в останніх розвідках В. Доній, Р. Корогодського, В. Марочка, С. Мащенко, С. Тримбача та ін. творчість митця досліджується в історіософському контексті. Певною мірою цей підхід простежується також у студіях таких літературознавців, як О. Бабишкін, Ю. Барабаш, М. Куценко, С. Плачинда, О. Підсуха, О. Поляруш, В. Пригоровський, І. Рачук, Р. Соболев, Є. Сверстюк та ін. Україноцентричні виміри митцевої спадщини є предметом дослідження В. Гребньової, Г. Магузи, Н. Медвідь, А. Новикова, М. Шудрі.

Таким чином, у сучасному літературознавстві назріла потреба в переосмисленні творчого спадку видатних митців ХХ століття, які змушені були працювати в руслі соцреалізму, часто поступаючись власними переконаннями і принципами. До таких діячів належить письменник і кінорежисер О. Довженко, творчість якого є актуальною і нині.

Література:

1. Курок О.І., Кузнецова Г.П., Новиков А.О., Троша Н.В. Олександр Довженко в рецепції сучасної наукової думки : монографія. Харків : ХІФТ, 2019 р. 416 с.

Мосієнко О. В., к.філол.н.,
доцент кафедри англійської філології та перекладу,
*Житомирський державний університет
імені Івана Франка*

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НОМІНАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАНОМУ МЕДІА ДИСКУРСІ

Виявлення особливостей функціонування номінативно-референційних одиниць (далі НРО) як засобів репрезентації дійсності в медіа дискурсі через свідомість і мислення автора і читача передбачає інтегрування комунікативного і лінгвокогнітивного підходів. Комунікативний підхід до вивчення НРО враховує відображення ситуації та її учасників у різних ракурсах [2, с. 36-37] за рахунок фокусування уваги адресата на різних деталях і компонентах. Комунікативне вживання означених фраз зумовлене середовищем, у якому знаходяться мовець і адресат, а тому референт, представлений означеним іменниковим словосполученням, виступає у процесі комунікації як відомий, відображаючи комунікативний характер вживання означеного артикля [6, с. 3].

Комунікативні властивості НРО з вказівними займенниками, як засобами орієнтації мовлення стосовно учасників комунікативної ситуації [1, с. 42-43], полягають у позначенні близької та далекої перспективи. Близька перспектива як зона, в якій знаходиться референт, котрий асоціюється з мовцем, або з об'єктами, які так чи інакше пов'язані з ним, позначається вказівними займенниками *this/these*. Віддалена перспектива, як зона, в якій суб'єкт не знаходиться і використовується в тому разі, якщо референт асоціюється з адресатом, а не мовцем, або ще з кимось (третьою особою), позначається вказівними займенниками *that /those* [7, с. 695-697].

Дейктична сутність НРО з вказівними займенниками зумовлена фіксацією різної відстані між мовцем і предметом комунікації. Подібно до дейктичних одиниць вказівні займенники належать до засобів орієнтації, які ідентифікують об'єкти, що перебувають у межах поля зору комунікантів.

Вказівні фрази пов’язують референти з часово-просторовими відношеннями і вказують на контекстуальні відмінності між моментом і місцем мовлення, мовцем і адресатом. Вживання НРО з вказівними займенниками визначається комунікативним завданням цілого тексту, тобто його спрямованістю на інформування, переконання аудиторії або оцінювання подій. Вказуючи на віддалену або близьку перспективу сприйняття, вказівні займенники *this* та *that* відображають надходження інформації від людини, яка сама є учасником подій.

Лінгвокогнітивний підхід до дослідження НРО в новинних текстах визначається спрямованістю повідомлення на активацію концептуальних структур, які репрезентують знання читача, необхідні для успішної комунікації. Відтворення у газетному тексті об’єктивного світу пов’язане з процесами концептуалізації як способами осмислення людиною навколишньої дійсності і виділення одного об’єкта за рахунок співвіднесення його з іншими в межах ситуації та події, про які йдеться у повідомленні. За когнітивного підходу будь-який текст розуміють як модель або картину дійсності, створену його автором, яка відображається загальними правилами моделювання, інтерпретуючи текст як системну єдність, а його опис як абстрактну семіотичну структуру.

Лінгвокогнітивний аспект породження й сприйняття тексту виявляється у відображенні подій у свідомості адресата. Осмислюючи подію, описану в повідомленні, читач будує її ментальну модель, яка окрім текстової, містить багато іншої інформації:– відомості про події, явища, сукупності даних, що передаються за допомогою мови в процесі комунікації [3, с. 13-14]. Розуміння цілого тексту значною мірою залежить від загальних знань людей про світ, в основі яких лежать такі базові структури як фрейми, сценарії, скрипти – пакети інформації, що зберігаються чи утворюються в пам’яті і забезпечують адекватну обробку стандартних ситуацій [4, с. 685-689].

У цьому руслі структура тексту визначається як когнітивна модель, спосіб авторської інтерпретації повідомлення, що втілюється у фреймах як інструментах представлення знань, розуміння ситуацій, засобів дискурсивної організації текстів, які забезпечують перехід від значення до змісту

повідомлення, від вербального рівня розуміння до концептуального [5, с. 62-64].

Отже, комунікативний підхід до вивчення досліджуваних одиниць ґрунтується на використанні НРО з означеним артиклем і вказівними займенниками для вказування на близьку або далеку перспективу сприйняття, виділення референтів на фоні ситуації. Означені фрази розподіляють увагу адресата при сприйнятті тексту, репрезентуючи важливі та другорядні аспекти подій. Когнітивні властивості НРО полягають в активації образ-схем, які відображають взаємозв'язки компонентів і учасників ситуацій та подій, реконструюючи об'єктивну дійсність у газетних текстах.

Література:

1. Воротников Ю. Л. Местоимения как „языковые категоризаторы”. Филологические науки. 2001. № 5. С. 42–48.
2. Данилова Н. К. Семантические и прагматические стратегии текста. Вестник Самарского гос. ун-та. Серия Языкознание. 2000. № 3. С. 31–37.
3. Павленко В. В. Дискурсивний аналіз і критичний дискурсивний аналіз медіадискурсу: до постановки проблеми. Серія: Соціальні комунікації. 2015. № 1 (21). С. 13–16.
4. Bednarek M. Frames revisited – the coherence-including function of frames. Journal of Pragmatics. 2005. Vol. 37, № 5. P. 685–705.
5. Langacker R. W. Sources of Discourse Coherence. English Language and Literature Studies Interfaces and Integrations ELLSII. 2006. Vol. 1. P.55–80.
6. Lyons Ch. Definiteness. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1999. 380 p.
7. Piwek P., R-J. Beun, A. Cremers. ‘Proximal’ and ‘distal’ in language and cognition: Evidence from deictic demonstratives in Dutch. Journal of Pragmatics. 2008. Vol. 40. 694–718.

Вискушенко С. А., к.філол.н.,
доцент кафедри англійської філології та перекладу,
*Житомирський державний університет
імені Івана Франка*

СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ВІДОМИХ АНГЛІЙСЬКИХ ТВАРИННИКІВ

З підвищенням інтересу до вивчення лінгвокогнітивних аспектів різних фахових мов особливе місце в лінгвістичних розвідках приділяється проблемі вивчення стереотипів. Англійська фахова мова тваринництва не стала виключенням. Стереотипізація образу сучасного англійського тваринника реалізується в узагальненому прототиповому баченні відповідної постаті у фаховій, науково-популярній і публіцистичній літературі, направленій на широку читацьку аудиторію. Згідно з матеріалом дослідження, виділяємо наступні стереотипи англійського тваринника: 1) «прототиповий образ тваринника»; 2) «професійний стереотип»; 3) «оцінний стереотип»; 4) «соціальний стереотип».

До базових атрибутів стереотипу «**прототипового образу тваринника**» належать: 1) «зовнішність і риси обличчя»; 2) «риса характеру та розумові здібності». Варто зазначити, що саме цей атрибут має доволі чисельне представлення. Він увиразнюється в загальному описі: *persistent; hard-working; ambitious; having sense of humour; calm; helping; honourable, proud*.

«**Професійний стереотип**» містить такі атрибути: 1) «освіта»; 2) «професійні якості та досягнення». Наголосимо, що освіта не відіграє визначальної ролі в стереотипізації портрета успішного тваринника. На підтвердження цієї тези наведемо декілька прикладів: *unqualified, failing exams, left school with no qualifications, poor discipline*. Атрибут «професійні якості та досягнення» має одне з найчисельніших мовних представлень, що свідчить про його значущість для стереотипізації образу. Професійний стереотип репрезентує класичного британського фермера-тваринника як: *professional*;

hard-working; is able to build an organization, grew and develop it; cooperative; enterprising; devotes all the time to the animal farming.

У межах «оцінного стереотипу» вирізняємо чотири атрибути: 1) «морально-етичні характеристики»; 2) «ставлення до тварин, колег, підлеглих»; 3) «благодійна діяльність»; 4) «внесок у розвиток суспільства». У колективній свідомості цей стереотип тваринника має позитивну оцінку, за винятком окремих негативних, наприклад, *he conned the public into thinking he was 'Uncle Bernie' when in fact he ran a ruthless business that caused horrendous suffering and made him a lot of money; he was accused of putting profit before animals; birds packed into overcrowded, darkened sheds in a Matthews factory* (B. Matthews); *Waugh was convicted of cruelty and of feeding unprocessed waste to his animals* (B. Waugh).

«Соціальний стереотип» має у своєму складі два атрибути: 1) «соціальне походження»; 2) «кінцевий майновий статок і статус».

Атрибут «соціальне походження» представляють атрибутивні синтагми, речення-описи, афористичні вислови, наприклад, *born into a farming family* (A. Henson); *born in Jamaica, he grew up in the West Midlands*; *"I'm a poor boy, done good"*; *he was one of nine children living in a small terrace house* (W. Emmanuel-Jones); *Bernard Matthews was born in Brooke, Norfolk, the son of a car mechanic and his housekeeper wife* (B. Matthews).

Атрибут «кінцевий майновий статок і статус» репрезентують атрибутивні та об'єктні синтагми, речення-описи, наприклад, *Britain's turkey king; the man who must count as Britain's most famous farmer; the biggest turkey farmer in Europe, with 57 separate farms in Britain, employing more than 7,000 people. And at Christmas, one third of all turkeys eaten in Britain will be Matthews birds; multi-millionaire with a fortune estimated at over £300m; a Cessna jet, a 160ft ocean-going motor yacht called Bellissima - "really bootiful" in Italian - and a villa in St Tropez* (B. Matthews); *Adam now runs the 650-ha estate with a flock of 350 commercial ewes* (A. Henson).

Таким чином, згідно з результатами аналізу, можна представити розгорнутий опис стереотипного образу фермерів-тваринників Великобританії, який є в колективній свідомості англійського суспільства. В цілому, в масовій свідомості суспільства Великобританії тваринник має позитивну оцінку, за винятком окремих негативних. Отже, найвагомішими рисами сучасного тваринника є працелюбність; чесність; прямолінійність; новаторство; ініціативність; рішучість; допомога іншим; гордість і відчуття задоволення від того, чим займається; сімейність; сентиментальність тощо. Такі риси характеру тваринників Великобританії можна віднести до позитивних, які переважно сприяють розвитку тваринництва й сільського господарства загалом і забезпечують суспільні потреби в продуктах тваринництва. Крім того, необхідно зазначити, що до негативних якостей заводчика тварин були віднесені наступні: ігнорування соціальними та екологічними проблемами; виготовлення неякісної продукції; прагнення до наживи тощо, які зовсім не сприяють просуванню тваринництва.

Література:

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. 2006. 716 с.
2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учеб. пособие]. – [2-е издание]. Минск : ТетраСистемс. 2005. 256 с.
3. Науменко Л. П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні: [монографія]. Київ : Логос. 2008. 360 с.
4. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультуроология: [курс лекцій]. Москва : Гнозис. 2002. 284 с.
5. Вискушенко С. А. Фахова мова тваринництва: лінгвокогнітивний і комунікативно-функціональний аспекти (на матеріалі британського варіанта англійської мови): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Херсон. 2012. 267 с.

Турко О.В., к. філол. н., доц. кафедри
філологічних дисциплін початкової освіти
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

«ПОРЯДОК СЛІВ» У РЕЧЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ СИНТАГМАТИЧНОГО ЧЛЕНУВАННЯ

Речення в українській мові є домінантною лінгвістичною одиницею, що відображає мовну картину світу шляхом ментальної інтерпретації, за допомогою мовних засобів; водночас становить самостійну систему, що охоплює інші мовні одиниці, розкриває їхні лінгвістичні можливості, функції, значення. У межах речення найчастіше видозмінюється смисл одиниць мови, збагачується їхня емоційно-оцінна семантика, модифікуються дериваційні можливості.

З огляду на сказане, актуалізується питання реченневої структури, зокрема порядку слів у реченні з урахуванням того, що українській мові властивий як фіксований, так і вільний порядок слів (до слова, вважаємо поняття «вільний порядок слів» неточним, оскільки навіть такий лад спричинений певними синтаксичними відношеннями та зв'язками, теморемним членуванням та логіко-змістовим критерієм).

Поняття «порядок слів» у реченні було предметом розгляду в працях О.М. Пешковського, Л.А. Булаховського, В. Матезіуса, Л.В. Щерби, В.В. Виноградова, Є.В. Кротевича, І.К. Білодіда, А.С. Мельничука, І.І. Слинька, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянської, А.П. Загнітка та ін.

Витоки окресленої проблеми пов'язані із синтагматичним членуванням речення, що вперше в слов'янському мовознавстві обґрунтував у своїх працях у 30–40-их рр. ХХ ст. чеський лінгвіст В. Матезіус [5]. Науковець довів зв'язок інверсії та фіксованого порядку слів із смисловою структурою висловлювання думки. Крім цього, відокремив порядок слів у слов'янських мовах від синтаксичних функцій членів речення [2, с. 251].

Поглибили ці міркування Л.В. Щерба та В.В. Виноградов, довівши, що синтагма – синтаксичне й семантичне поняття; синтагми утворюються в мовленні для позначення складних понять, які виникають у процесі мислення й відображають дійсність; синтагми наповнюються конкретним смисловим змістом у контексті мовлення; смисл синтагми залежить від смислу цілого речення, контексту; синтагма – найпростіша смислова одиниця, активна категорія стилістичного синтаксису [1, с. 211–212].

Згодом О.С. Мельничук виокремив типи синтагм за ступенем членування: синтагми першого ступеня членування по відношенню до наявного чи уявного контексту, синтагми другого ступеня членування, співвідносні синтагми (виділяються в межах синтагм другого ступеня) [2, с. 256]. Залежно від взаємодії синтагм, науковець виділив синтагми однорідні (самостійні) та синтагми зв'язані [2, с. 260]. О.С. Мельничук розкрив питання співвідношення зовнішньо-синтаксичної та внутрішньо-синтаксичної структури речення, охарактеризувавши особливості інверсії.

Склад і будова синтагм, правила їх утворення, безперечно, залежать від граматичних зв'язків слів та їхніх функцій у реченні, від будови речення та словосполучення в цілому [1, с. 211]. Однак синтагми та компоненти речення нетотожні поняття. За допомогою синтагматичного членування лінгвісти аналізували природу речення (Є.В. Кротевич, О.М. Пешковський – відокремлені члени речення, Л.К. Дмитрієва – однорідні компоненти речення, С.Г. Алексеєва – складносурядне та складнопірядне речення та ін.).

Доповнюють тлумачення порядку слів у реченні положення про актуальне членування речення І.П. Распопова, який зауважив, що актуальне (прямо пов'язане з повідомленням, засвідчує акт предикації, який відбувся, і про те, що закінчилося формування речення як комунікативної одиниці) й граматичне членування речення розташовані в різних площинах структури речення [3, с. 44]. Окрім таких засобів структурної організації речення, як сполучники, сполучні слова, співвідносні (вказівні) слова, І.П. Распопов виокремлює інтонацію, словорозташування.

Поняття «синтагма» в сучасному мовознавстві має два значення: 1) «сполучення або злиття двох суміжних мовних одиниць будь-якого рівня, розташованих у певній лінійній послідовності в мовному потоці»; 2) «ритмо-інтонаційна єдність, мовленнєвий такт, що складається з одного чи кількох слів, об'єднаних у смислового та інтонаційному відношенні» [4, с. 544–545].

Отже, обґрунтування теорії про синтагматичне членування речень слов'янських мов, у т. ч. й української, відтак актуального членування речення впливає на визначення порядку слів у реченнєвій структурі: зміна позиції компонента, що має однакове лексичне вираження, змінює його синтаксичне значення, наприклад, *Я добре пам'ятаю / той весняний день* (узгоджене невідокремлене означення); *Той день, / весняний, / я добре пам'ятаю* (узгоджене відокремлене означення); *Той день, / я добре пам'ятаю, / – весняний* (складений іменний присудок). Крім цього, вчення про синтагму довело, що синтаксичне значення реченнєвих компонентів не зумовлено функціями членів речення, воно спричинено (про що ствердно говорять представники комунікативного синтаксису) інтенцією мовця та іншими комунікативними засобами.

Глибших досліджень крізь призму порядку слів у реченнях української мови у формально-синтаксичному та комунікативному аспектах потребує питання структури простого та складного речень, виявлення структури речень у стилістичному розрізі, порівнювання синтаксичних моделей української мови із мовами, що мають фіксований порядок реченнєвих компонентів.

Література:

1. Виноградов В. В. Понятие синтагмы в синтаксисе русского языка (критический обзор теорий и задачи синтагматического изучения русского языка). *Вопросы синтаксиса современного русского языка* / [под ред. В. В. Виноградова]. Москва : Государственное учебно-педагогическое изд-во министерства просвещения РСФСР, 1950. С. 183–256.

2. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наукова думка, 1966. 324 с.

3. Распопов И. П. Актуальное членение предложения (на материале простого повествования преимущественно в монологической речи). Уфа, 1961. 163 с.

4. Українська мова. Енциклопедія / ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енциклопедія імені М.П. Бажана, 2000. 752 с.

5. Mathesius V. O tak zvanem aktualnim členění větнем. *Slovo a slovesnost*. 1939. № 5. S. 171–174.

NAUKI EKONOMICZNE**Єрмаков В.В.**, к.геогр.н., доцент кафедри

географії та методики її навчання

*Полтавський національний педагогічний університет**імені В.Г. Короленка***ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ
РОСЛИННИЦТВА ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПЕРІОД
РОЗВИТКУ КАПІТАЛІЗМУ**

Формування особливостей галузевої структури сільськогосподарського виробництва Полтавської губернії (зокрема її рослинницької галузі) за післяреформений період знаходилося під впливом як природних, так і соціально-економічних чинників. Розвиток продуктивних сил в епоху капіталізму сприяв підвищенню значення останніх порівняно із попереднім феодальним періодом.

У пореформений період галузева структура сільськогосподарського виробництва у багатьох випадках залежала від розмірів та рівня економічної заможності господарств, ступеня орієнтованості їх на потреби ринку. Розвиток капіталізму супроводжувався зростанням товарного землеробства, поглибленням територіальної спеціалізації, що заснована на вирощуванні основної ринкової культури (або кількох таких культур) із тенденціями до посилення монокультури. Вирощування ринкових культур передбачало різноманітні агротехнічні удосконалення і було доступне лише для підприємницьких прошарків селянства та заможних поміщицьких господарств, які мали достатню кількість земельних угідь різного типу.

Середні та незаможні, малоземельні господарства орієнтувалися переважно на культури продовольчого призначення, зберігаючи риси натуральності. Зв'язок із ринком відбувався переважно через продаж своєї робочої сили. Таких господарств найменше торкнулися процеси спеціалізації та

комплексності виробництва. Відповідно з цим, відбувалося поширення систем землеробства, диференціація технічного стану знарядь праці, загальної агрокультури, оскільки зазначені типи господарств мали неоднакові економічні можливості для їхнього впровадження.

На відміну від основної маси селянських господарств, у галузевій структурі посівів великих та середніх груп поміщицьких маєтків переважали цінніші товарні зернові культури – пшениця, овес, у той час, як у структурі посівів основної маси селянських господарств були поширені споживчі культури – жито, ячмінь, гречка, просо [1]. Від 80-х років XIX ст. у поміщицьких маєтках поступово запроваджувалися досконаліші системи польового господарства з травосіянням, посівами просапних, кормових, масляничних та інших культур, що до кінця століття отримало подальший розвиток [2;3].

Отже, вплив суспільно-економічних чинників на особливості галузевої структури рослинництва розглядуваного періоду проявлявся насамперед, у неоднаковому характері адаптації поміщицьких та селянських господарств до ринкових відносин, і в свою чергу, з істотними відмінностями у середині самих цих господарств залежно від величини та економічної потужності.

Література:

1. Вергунов В.А. Развитие сельского хозяйства Полтавщины в период скасування кріпосництва. / Вергунов В.А., Коваленко Н.П., Сайко О.В.; під ред. В.А. Вергунова. – К.: Нора-прінт, 1998. – 144 с.

2. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов) за 1914 год с 14-ю картограммами. Год двадцать девятый. - Полтава, 1915. – 105 с.

3. Свод данных о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов) за 15 лет (1886-1900).- Полтава.: Изд-ие Полтавс. Губ. Земства, 1904. – 210 с.

Горська С.М., асистент,
Горська Д.О., магістрантка
Криворізький національний університет

СПЕЦИФІКА ДІАГНОСТИКИ БАНКРУТСТВА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Оцінка та прогнозування як неплатоспроможності так і ймовірності банкрутства підприємства представляють значний інтерес як для його власників, кредиторів, постачальників так і для управлінського персоналу, вона дає можливість на ранніх стадіях визначити ознаки погіршення фінансового стану підприємства, з'ясувати, які фактори цьому сприяли, швидко відреагувати на них та завдяки цьому мати можливість уникнути ризику банкрутства.

Економіка держави під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів є нестабільною, що в свою чергу негативно впливає на діяльність українських підприємств. Лише гнучка система фінансового менеджменту підприємства може вчасно відреагувати на будь які зміни у його діяльності. Для цього необхідно здійснювати не лише аналіз фінансового стану підприємства, а й діагностувати можливість банкрутства в майбутньому.

Для проведення даної діагностики існує велика кількість економіко-математичних моделей, методів, експертних оцінок, запропонованих, як зарубіжними так і вітчизняними вченими. Проаналізувавши моделі вчених: Спрінгейта, Бівера, Альтмана, Таффлера, Беермана, Терещенко, Матвійчука, Турила-Святенка та інших.

Провівши аналізу переваг та недоліків моделей прогнозування банкрутства можна зробити висновок, що моделі закордонних авторів хоча і є популярними, але не можуть застосовуватися у нашій державі як основні, поперше, через те, що час їх розробки та період застосування непорівнянний, подруге, вони розроблялись для підприємств, які працюють в інших економічних умовах та мають інші умови господарювання, облікову політику, податкову

політику та ін., по-третє, вони не враховують специфіку діяльності підприємств.

Що стосується вітчизняних авторів, більшість методик не враховує той факт, що банкрутство не настає раптово, та є проявом не одного, а декількох кризових явищ, таких як: криза управління, криза господарської діяльності, криза фінансової діяльності. Вони приділяють увагу саме фінансовій кризі та не звертають увагу на застійні явища у фінансовому менеджменті підприємства, тому слід розглянути можливість застосування контролінгу або інжинірингу на вітчизняних підприємствах.

Для прогнозування фінансової кризи, відповідно й можливості банкрутства підприємства нами розглянуто метод відстаней. Ця ідея належить Даніловій Л.Н., але нами вона адаптована під специфіку діяльності українських підприємств, на прикладі ПрАТ «ЦГЗК», та удосконалена. А саме змінено підхід до визначення та систематизацію необхідних показників та їх взаємозв'язок між собою через «золоте правило економіки». Зазначено, що наближення до еталону відстані може відбуватися з протилежних сторін. Та як уникнути похибки при розрахунку, коли фінансовий результат його діяльності є негативним. Методика досить цікава та має цінність у практичному застосуванні, оскільки може враховувати специфіку діяльності кожного окремо взятого підприємства та певні критерії, необхідні для досягнення конкретної мети, це є її головною відмінністю від інших універсальних моделей. Але вона ще потребує наробки статистичних даних та виходячи з цього корегування.

Література:

1. Данилова Н.Л. Информационно-методическое обеспечение диагностики финансовой несостоятельности предприятия [Электронный ресурс] / Н.Л. Данилова// Вестник ТвГУ. Серия «Экономика и управление», 2017. №3. С.22-28 - Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/94530240.pdf>
2. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навчальний посібник — К КНЕУ, 2004 — 412 с.

3. Турило А. М. Інформаційна логіко-економічна модель прогнозування кризових явищ на промислових підприємствах України /А. М. Турило, С. В. Святенко // Актуальні проблеми економіки, 2011. т.№ 10.-С.305-318.

4. Турило А.М., Святенко С.В. КОНТРОЛІНГ - СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ -
Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/48399097.pdf>

5. Юнацький М.О. Використання дискримінантного аналізу для оцінки ймовірності банкрутства підприємства (на прикладі ПАТ «ЦГЗК») / М.О. Юнацький // Східна Європа: економіка, бізнес та управління : [Електронний ресурс].– 2018. – Вип. 3 (14). – Режим доступу: <http://www.easterneuropeebm.in.ua/index.php/13-2018-ukr>

Шовківська В.В., аспірант
кафедри економічної теорії, обліку та оподаткування
Київський національний університет будівництва і архітектури

ЕВОЛЮЦІЙНА ТРАЄКТОРІЯ ГЕНЕЗИСУ КАТЕГОРІЇ «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ»

При тривалій еволюції наукових досліджень, поняття “людський капітал” (ЛК), та і власне теорія людського капіталу, набули систематизованого вигляду відносно недавно – у 60-х роках минулого століття.

В українській економічній думці публікації з цієї проблеми почали з’являтися з кінця 90-х років ХХ ст.

Грішнова О. однією з перших вітчизняних вчених ґрунтовно дослідила проблеми формування та розвитку людського капіталу на різних рівнях: сім’ї, мікроекономічному рівні (підприємства), мезоекономічному (регіону) і макроекономічному рівні (країні в цілому), дала визначення ЛК, як економічної категорії, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу [1, с.16].

Бородіна О. дає таке бачення ЛК – це сукупність проінвестованих суспільно доцільних виробничих та загальнолюдських навиків, знань, спроможностей, якими володіє людина, які їй належать та невіддільні від неї, тобто злиті з живою особистістю і практично використовуються у повсякденному житті [2, с.51].

Вчений економіст Лич В. трактує ЛК, як знання, вміння, навички, які людина здобула шляхом освіти, професійної підготовки, практичного досвіду і які ефективно використовуються в процесі суспільного відтворення благ та послуг [3].

Антонюк В. – вважає, що ЛК – це такі якості людини, як: нагромаджені продуктивні здібності, знання, володіння інформацією, здоров'я, мотивація і мобільність, які вона використовує в економічній діяльності для виробництва товарів, надання послуг та які забезпечують їй отримання прибутку [4, с.40].

Головай Н. формулює ЛК передусім як специфічний ресурс у вигляді спеціальних знань, навичок та вмінь, які використовуються у виробничо-господарській діяльності підприємства з метою отримання доходу або створення певних інноваційних процесів для послідуєчого виробництва якісно нових товарів, послуг та створення інших ноу-хау [5, с.133]

Шевчук Л. – розкриває поняття "людського капіталу" як частину сукупних знань, здібностей і кваліфікацій носіїв робочої сили, яка здатна приносити дохід, тобто, яка використовується для виробництва товарів і послуг [6]

Очевидно, що відмінності в методологічних засадах аналізу людського капіталу полягають в наступному:

- по-перше, у виокремленні складових людського капіталу. Більшість дослідників виділяють два його компоненти: інтелектуальний капітал та капітал здоров'я. Рідше виокремлюють також мобільність, мотивацію, інформованість, зовнішність.

- по-друге, у сфері використання людського капіталу. Найчастіше таку сферу обмежують економічною діяльністю, зокрема продуктивною роботою на підприємстві для зростання його доходів, а також доходів носія людського капіталу. Деякі науковці не звужують область використання людського капіталу, вважаючи такою і повсякденне життя.

Сучасні вітчизняні науковці, що працюють в напрямку дослідження теорії людського капіталу не мають єдиної думки щодо внутрішньої структури людського капіталу. Це пов'язане з існуванням принципових відмінностей у думках учених щодо поняття людського капіталу, методів його оцінки, аналізу ефективності інвестицій і його ролі в економіці.

Класифікація видів людського капіталу відповідно до рівнів вкладання інвестицій дозволяє розглядати і оцінювати людський капітал на нанорівні (індивідуальний людський капітал), мікрорівні (людському капіталі окремого підприємства або групи підприємств) та макrorівні (на рівні держави в цілому). Крім того, класифікувати людський капітал можна і за ознакою унікальності.

Аналіз еволюції траєкторії генезису категорії «людський капітал» засвідчує як зростання його ролі та значення в процесі розвитку ринкової економіки, так і закономірне збільшення визначення даної категорії в залежності від існуючих підходів різних економічних шкіл та напрямків. На наш погляд, людський капітал – це трудовий потенціал, який ефективно використовується в процесі відтворення благ та послуг.

Література:

1. Грیشнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки./ Грیشнова О.А. – К. : Знання, КОО, 2001. – 256 с.
2. Бородіна О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О. Бородіна // Економіка України. – 2003. – №7. – с. 48-53.
3. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: монографія: у 2 ч. / наук. ред. В. М. Лич ; Київський національний ун-т будівництва і архітектури. – К. : КНУБА, 2009. – Ч. 1. – 224 с.
4. Антонюк В. Головні напрями зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу в Україні / В. Антонюк // Україна: аспекти праці. – 2006. – №2. – с. 39-47
5. Головай Н.М. Вкладення в людський капітал і заробітна плата: обліковий аспект / Н.М. Головай //Формування ринкової економіки: Зб. наукових праць. Спец. Вип.. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – К. : КНЕУ, 2007. – Т. 1., Ч. 1. – 520 с.
6. Шевчук Л.Т. Втрати людського капіталу в Україні: понятійнокатегорійний апарат і концептуальні положення [Текст] / Л.Т. Шевчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів: ІРД НАН України. – 2007, вип. 3 (65). – С. 9-27.

Святенко С.В., асистент

Ухова І.М., здобувач вищої освіти

Криворізький національний університет

СИСТЕМНО ВАЖЛИВІ БАНКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кризові явища національної та глобальної економіки 2008-2011 рр. призвели до зростання актуальності дослідження системно важливих банків. Причиною цього є банкрутство американського банку «Lehman Brothers» (один з найкрупніших банків США до 2008 р.), що згодом трансформувалось з фінансової кризи США у світову кризу 2008 р. Деякі країни знаходилися у фазі виходу з кризи у період 2008-2013 рр., однак її наслідки є відчутними й повсякдень. Український економічний та банківський простір мав схожу ситуацію в сфері проблем неплатоспроможності надвеликих банків у 2015 р. (з Дельта Банком) та у 2016 р. (з Приватбанком). Тож, зазначені тенденції змінили пріоритети регулювання комерційних банків України НБУ та висунули на перше місце актуальність ідентифікації, моніторингу, дослідження та підтримання стабільності СВБ України. Системно важливий банк – це банк, що має вагомий вплив (позитивний, негативний) на економічну та банківську систему країни через те, що він «занадто великий», «занадто складно замінний», «знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими сферами», «концентрує та схильний до накопичення системного ризику».

Станом на 2020 р. в Україні налічується 14 системно важливих банків [1]. Питома вага системно важливих банків України (далі – СВБУ) у загальній сумі збільшується з року в рік. Простежується динаміка одержавлення банківського сектору, що в основному спричинена націоналізацією Приватбанку у 2016 р. та скороченням значної кількості українських банків, починаючи з 2014 р. Системно важливі банки України – це банки, що існують у банківській системі

України близько 30 р. Всі створені у формі акціонерних товариств та є універсальними банками, більшість – з українським капіталом.

Дослідження діяльності СВБУ у банківській системі України показало, що концентрація СВБУ за основними показниками діяльності стрімко збільшується, особливо концентрація державних СВБУ. Загалом, СВБУ у 2019 р. вносять вклад у вітчизняну банківську систему у розмірі 82,45% активів, 83,77% зобов'язань, 73,36% власного капіталу, 86,14% чистого прибутку. Тенденція наступна: 20% учасників системи генерує 80% ресурсів. Отже, дані фінустанови мають визначальний вплив на загальний результат банківської системи України та є системно важливими.

Аналіз основних показників діяльності СВБУ, надав змогу визначити наявні проблеми СВБУ:

- сповільнення банківського кредитування СВБУ;
- значна частка «токсичних» кредитів на балансах СВБУ, що породжують рівень проблемних кредитів БСУ у розмірі 48,36% (світовий історичний максимум по проблемним кредитам у банківській системі належить Україні у розмірі 58% у 2016 р.);
- СВБУ видають кредитів менше, ніж залучають коштів вкладників. Для більшості європейських країн показник LDR знаходиться в інтервалі 60-90%, в Україні – 20-40%;
- тенденція низьких значень рентабельності депозитів для даних банків;
- частка статутного капіталу СВБУ перевищує 60% власного капіталу, що каже про збиткову діяльність банків через надмірний обсяг токсичних кредитів та їх залежність від коштів власників;
- одержавлення банківського сектору та неефективний менеджмент державних СВБУ. Незважаючи на великий обсяг активів та зобов'язань державних банків, СВБУ, що займають нижчі позиції у рейтингу по даним критеріями, загалом генерують більше прибутку (табл. 1);

Таблиця 1 – Рекомендації щодо системи законодавчого регулювання СВБУ та основних напрямів удосконалення роботи СВБУ

Законодавче регулювання	Удосконалення діяльності
Введення відповідальності за дестабілізацію банківського сектору СВБУ	Удосконалення управління кредитним портфелем в розрізі зменшення проблемної заборгованості (наприклад, формування механізму «можливості пониження відсоткової ставки на строк, що залишився» при виконанні зобов'язань позичальником – формування «спортивного інтересу» у позичальника)
Співпраця з менеджментом СВБУ, введення кураторів до банків	Удосконалення системи ризик-менеджменту
Впровадження обов'язкового подання звітності по фінансовій стабільності СВБУ щомісяця (зокрема, карти ризику СВБУ, звіт про якість активів) з публікацією на офіційних сайтах	Створення блокчейн-лабораторії, що буде здійснювати дослідження нових технологій в області блокчейну, формувати та пропонувати ідеї по розвитку рішень на базі блокчейн, створювати прототипи пілотних проектів та реалізувати прикладні бізнес-рішення
Підвищення відрахувань до фонду гарантування вкладів в залежності від системної важливості. Як альтернатива, введення податку за системну значимість для створення фонду ліквідації наслідків банкрутства СВБУ	Удосконалення діяльності шляхом введення нових технологічних банківських послуг: зняття готівки на касі магазину та супермаркету; введення нового формату банкомату без слоту для карти; введення біометричного платежу (без карти, телефону, назви банку; ідентифікація - по обличчю та голосу)
Удосконалення методики визначення СВБУ	Побудова маркетингової політики залучення ресурсів наголошуючи на системну важливість, виконання підвищених нормативів НБУ, а отже, стійкості та надійності банку
Оптимізація кредитного портфелю СВБУ та створення вимог щодо формування кредитних портфелів, що призведе до обмеження кредитних ризиків СВБУ в необхідних нормах	
Підвищення вимог за системну важливість за кожним показником обов'язкових економічних нормативів	
Формування стратегії управління системними ризиками СВБУ до настання кризової ситуації	

Таким чином, є очевидним, що регулювання та удосконалення діяльності СВБУ є вкрай важливим питанням для макро- та мікроекономічного добробуту країни. У зв'язку з цим запропоновано ряд організаційних та практичних змін, що сприятимуть стабільності СВБУ та підвищенню ефективності їх діяльності, забезпечать стабільність економіки та банківської системи.

Література:

1. Показники банківської системи. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua>.

Короленко С.М., к.е.н., доцент

Святенко С.В., асистент

Каторгіна О.А., здобувач вищої освіти

Криворізький національний університет

НОВИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ НАДІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Головном недоліком оцінки надійності банку є складність існуючих тест-систем і рейтингових оцінок [1;2].

Тому авторами запропоновано власну методику рейтингової оцінки діяльності Українських банків, засновану на даних фінансової звітності (таблиця 1).

Таблиця 1 – Рейтингова оцінка надійності комерційного банку

Фактори	Дуже добре	Добре	Задовільно	Погано	Дуже погано	
Бали	2	1	0	-1	-2	
Прибутковість діяльності банку	Прибуткова зі зростаючою динамікою протягом двох років	Прибуткова зі зростаючою динамікою протягом року	Прибуткова зі зниженням або коливаннями	Прибутково-збиткова або збиткова протягом року	Збиткова	
Нерозподілений прибуток	Зростає протягом 2х років	Зростає протягом року	Має невеликі коливання	Знижується протягом року	Непокритий збиток	
Власний капітал	Зростає протягом 2х років	Зростає протягом року	Має невеликі коливання	Знижується протягом року	Знижується протягом 2х років або від'ємний	
Чиста процентна маржа	> облікової ставки НБУ	> 5	>0	<0	<0 більше року	
Н1	500 млн.грн.	300 млн.грн.	200 млн.грн.	< 200 млн.грн.	< 150 млн.грн.	
Н2	>15%	>12%	> 10%	< 10%	<0%	
Н3	>10%	>8%	> 7%	< 7%	<0%	
Н4	>25%	>23%	> 20%	< 20%	< 10%	
Н5	>50%	>45%	> 40%	< 40%	< 20%	
Н6	>70%	>65%	> 60%	< 60%	< 30%	
Максимум балів	20	10	0	-10	-20	
Рейтинг	AA	A	B	C	D	
Перехідні рейтинги	-	A+	A- / B+	B- / C+	C- / D+	-

За результатами розрахунків за формулою 1, відповідно до отриманої кількості балів, банку присвоюється короткостроковий рейтинг надійності.

$$R = \sum_{10}^1 F(b)_i \quad (1)$$

де R – Рейтинговий бал; $F(b)_i$ – рейтингові бали за i-м фактором.

Довгостроковий рейтинг надійності банку визначається за формулою 2:

$$RL = \frac{(\sum_n^i R)}{n} \quad (2)$$

де RL – довгостроковий рейтинговий бал; R – рейтингові бали за i-й період; n – кількість періодів.

Таблиця 2 – Інтерпретація рейтингів

Рейтинг	Інтервал значень	
	від	до
AA	20	20
A+	≥ 15	< 20
A	≥ 10	< 15
B+	≥ 5	< 10
B	≥ 0	< 5
C+	≥ 0	< -5
C	≥ -5	< -10
D+	≥ -10	< -15
D	≥ -15	≤ -20

Таким чином, найвищий рейтинг AA присвоюється банку, який за результатами тестування набрав максимально можливі 20 балів.

Якщо комерційний банк виконує всі встановлені мінімуми з нормативів та не має негативних тенденцій у прибутковості та капіталі, він має рейтинг B.

Рейтинги C та D є ознакою проблемних явищ в діяльності банку та вказують на ненадійність аналізованого банку.

Таблиця 3 – Рейтингова оцінка комерційних банків України за запропонованою методикою

Фактори	АТ КБ «ПриватБанк»			АТ «Ощадбанк»			АТ «Укрексімбанк»		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Прибутковість діяльності банку	-2	1	2	1	2	0	-2	1	2
Нерозподілений прибуток	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Власний капітал	-2	1	2	1	1	-1	-1	-2	-2
Чиста процентна маржа	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Н1	2	2	2	2	2	2	1	2	2
Н2	-1	2	2	0	-1	2	1	1	1
Н3	-2	2	2	2	-2	2	1	1	1
Н4	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Н5	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Н6	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Всього балів	-1	12	15	10	6	9	4	7	8
Рейтинг	С+	А	А+	А	В+	В+	В	В+	В+

Таблиця 4 – Короткостроковий та довгостроковий рейтинг комерційних банків України за запропонованою методикою

Банк	2016	2017	2018	Довгостроковий рейтинг
АТ КБ «ПриватБанк»	С+	А	А+	В+
АТ «Ощадбанк»	А	В+	В+	В+
АТ «Укрексімбанк»	В	В+	В+	В+

За результатами розрахунків у таблицях 3 та 4, видно що найвищий короткостроковий рейтинг у 2017 – 2018 роках має АТ КБ «Приватбанк». Але в 2016 році він мав передкризовий рейтинг С+. За рахунок націоналізації банку та його до капіталізації з боку держави, рейтинг банку було покращено до рівня А у 2017 році. А в 2018 році банк має рейтинг А+.

В 2016 році АТ «Ощадбанк» мав рейтинг А, але в 2017-2018 роках рейтинг погіршився до В+ за рахунок непокритих збитків та проблем з розміром регулятивного капіталу.

В 2016 році АТ «Укрексімбанк» мав рейтинг В, а в 2017-2018 роках рейтинг підвищився до рівня В+ за рахунок підвищення прибутковості діяльності.

Слід зазначити, що довгострокові рейтинги усіх трьох банків знаходяться на рівні В+.

Співвідношення рейтингів аналізованих банків за запропонованою методикою відповідають ранжуванню цих банків у рейтингах НБУ та агенції Fitch, а отже, запропонована авторами методика може бути застосована у практиці оцінки надійності банківських установ.

Література:

1. Анісімова Л. Стрес-тестування ризиків центральними банками // *Фінанси та банківська справа*. – Вісник КНТЕУ № 3, 2014. – С. 63–75;
2. Дюба Ю., Муріна А. Підхід Національного банку України до стрес-тестування української банківської системи // *Вісник Національного банку України* № 12, 2015. – С. 39–52;
3. Манжос С.Б. Стрес-тестування банків: огляд методологій. – *Финансы, учет, банки*. – № 1 (20), 2014. – С. 188–194.

EKOLOGIA

Ворошилова Н.В., к.б.н., доцент кафедри екології
Дніпровський державний аграрно- економічний університет

Чорна В.І., д.б.н., завідувач кафедри екології
Дніпровський державний аграрно- економічний університет

Харченко К.С., к.т.н., доцент кафедри дизайну
та реконструкції архітектурного середовища
ДВНЗ ПДАБА

Доценко Л.В., к.б.н., доцент кафедри екології
Дніпровський державний аграрно- економічний університет

ФІТОЦЕНОТИЧНА ТА СУКЦЕСІЙНА ІНДИКАЦІЯ ЛІТОЕКОТОПІВ

Виноградов Б.В. [1] відмічав, що теорію рослинних індикаторів слід розглядати з двох точок зору – індикаторних ознак та індикаційних функцій рослинності. Різноманітні індикаторні властивості рослинності є показниками умов оточуючого середовища. Ф. Клементс індикаторні критерії або ознаки поділяв на індивідуальні (таксономічні одиниці, життєві форми, в тому числі форми росту) та ценотичні – „асоціативні” характеристики рослинних угруповань (колонії, асоціації, мікроугруповання, субклімакси). С.В.Вікторов [2] серед геоботанічних, індикаторних ознак виділяє: еколого-фізіономічні, флористичні, структурні, біоритмічні, функціональні, фенологічні. Б.В.Виноградов [1] в єдиній класифікації індикаторних ознак сутнісними вважає флористичні, фізіологічні, морфологічні, фітоценотичні. Разом з тим Б.В.Виноградов [1] серед індикаційних ознак відмічає статичні та динамічні. Серед останніх є ритмічні (функціональні, фенологічні) та власне динамічні (ростові, сукцесійні). Він вважає, що індикаційні ознаки (ендогенні сукцесії) вказують на зміну умов середовища, а екзогенні сукцесії слідує за цими змінами. Таким чином, в теорії біологічної індикації [1, 2] формуючою є

факторіальна, субстратна, середовищна парадигма, яка являється найбільш опрацьованою стосовно рослинних видів і їх угруповань

Потенціальні можливості окремих видів (екологічні валентності, амплітуди) щодо певних (всіх) факторів, які ще недостатньо з'ясовані, можуть знижувати інформативність фітотичної та фітоценотичної індикації. Слід також враховувати локальну (для певного ландшафту) та видову або екоморфозну (та екоморфічну) індивідуальність екологічної індикації. Ми вважаємо, що фітоценотичну сукцесійну індикацію слід розглядати не тільки в субстратно-факторіальному плані, а в суворо динамічному, як форму екологічного прогнозування для оцінки можливого стану екотопів, в яких розвиваються рослинні угруповання в певний момент і в послідувачі періоди, а також, що є сутнісним і головним, для визначення розвитку рослинного угруповання.

Характерна для зони гірничозбагачувальних комбінатів послідовність еколого-флористичних стадій відтворення корінного рослинного покриву може мати екологічно обумовлені варіанти, але вона безпосередньо відповідає загальним закономірним змінам явищ і процесів рослинності в напрямку досягнення нею більш або менш стабільного стану. Сукцесійна (фітоценотична) індикація стану літофільних рослинних угруповань стає зрозумілою на фоні літоекотопів, субстратна основа яких характеризується тим чи іншим типом або типами гірських порід і часом завершення їх формування.

Відомо, що відновлення корінної степової рослинності іде за такою послідовністю стадій, які визначив ще В.М.Черняєв і яка має місце і на американських [3] материках – бур'янова рослинність (коротко живучі трави) – кореневищні трави – нещільнокущові тонконогові (злаки) – щільнокущові тонконогові (злаки, клімаксові трави). При цьому, на щербенистих субстратах характерними є буркунові угруповання – *Melilotus albus*, що має місце в усіх літоекотопах сукцесійних систем кар'єрно-відвальних урочищ. Цю фазу бур'янової стадії, встановлену в попередніх дослідженнях [4], ми відмічали в різних літоекотопах з її окремими варіантами. Попередніми їй є кохійно-злинково-споришеві, злинково-кохійно-споришеві, злинково-споришево-

кохійні, а послідуєчими – гіркополинно-буркуново-деревійні з різними ековаріантами, різнотравно-тонконогові та тонконогово-різнотравні, коли зростає загальне число видів і петрофітів в рослинних угрупованнях.

Отже, сукцесійна індикація може бути субстратною, як всі форми фітотичної, і фітоценологічної, а також прогнозною, власне сукцесійною, на основі якої можна прогнозувати наперед (з відповідними поправками) стан, видовий та екоморфічний склад, будову, певні зв'язки, вплив на середовище, на послідуєчі, після існуючого, рослинне угруповання.

Стосовно фітотичної індикації літоекотопів зазначимо також, що є види крізної ценотичної значущості, які трапляються як на різних субстратах, так і на різних етапах природного заростання літоекотопів.

Закономірність і необоротність розвитку рослинності при відсутності порушуючих або збурюючих впливів є одним з процесів, які характеризують кожен ґрунтово-кліматичну зону з конкретними варіаціями проявів, в залежності від субстратів, типових і нетипових інтразональних умов.

Неоднакову природну трофність та рослинну придатність скельних гірських порід на фоні різнотривалого вивітрювання можна пояснити на основі їх загальних механічних, фізико-хімічних особливостей мікроелементного складу.

Література:

1. Виноградов Б.В. Растительные индикаторы и их использование при изучении природных ресурсов. – М.: Высшая школа, 1964. – 328 с.
2. Викторов С.В., Ремезова Г.Л. Индикационная геоботаника. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 168 с.
3. Одум Ю. Экология: Пер. с англ. – М.: Мир, 1986. – Т. 1. – 328 с.; – Т. 2. – 376 с.
4. Хлизіна Н.В. Особливості літофільних сукцесій та їх досліджень // Ґрунтознавство. – 2001. – Т. 1, № 1–2. – С. 93–96.

Ласло О., к.с.г.н., доцент кафедри екології
збалансованого природокористування та захисту довкілля

Диченко О., к.с.г.н., доцент кафедри екології
збалансованого природокористування та захисту довкілля,

Полтавська державна аграрна академія

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ПРИРОДНИХ БІОЦЕНОЗІВ МЕТОДАМИ БІОІНДИКАЦІЇ

Нині на Заході інтенсивно розвивається інноваційний напрям – біосенсорний аналіз хімічних сполук. Основним функціональним елементом сенсора (аналіз і розпізнавання екотоксиканта) є біорецептор (ферменти, клітини, антитіла, мікроорганізми та ін.), реакція якого реєструється перетворювачем. Саме система живої природи дозволяє створювати біосенсори, які володіють високою чутливістю і селективністю, що відкриває можливість створення надійних систем екологічного моніторингу. Використання біосенсорів в екології (висока специфічність, миттєвість реакції, дешевизна та ін.) виводить екомоніторинг на якісно інший інноваційний рівень.

Фітоіндикаційні методи широко використовуються у системі екомоніторингу, значно відрізняючись від інших, особливо інструментальних, невисокою вартістю, відносною простотою застосування, достовірністю оцінки забруднення навколишнього середовища [1].

Для оцінки якості ґрунтового середовища під багаторічними насадженнями використаний метод біоіндикації за допомогою мікроміцетів ґрунту. Біоіндикація – це метод визначення якості середовища проживання організмів за видовим складом і показником кількісного розвитку біосенсорів (видів-біоіндикаторів) і структури їх угруповань. Для підтримки біологічної рівноваги необхідні додаткові складові процесу управління – біостимуляція, біовідновлення та біодоповнення [3].

На досліджуваних територіях були виявлені види роду *Penicillium* (відсоткове навантаження видів 30%) та види роду *Aspergillus*, кількість якого становила 23%. У кількості 10% у досліджуваних екотопах були виявлені меланінвмісні види *Aureobazidium pullulans* та *Cladosporium cladosporioides*, які беруть активну участь у процесах гумусоутворення. Виявлено присутність виду *Rhizopus nigricans*, у кількості 40%, який викликає захворювання плодів. На всіх досліджуваних ділянках кількість грибних пропагул на 1 гр ґрунту була знижена (при нормі 180×10^4 на ділянці 1- 93×10^4 , 2- 86×10^4 , 3 - 91×10^4). Отже, ґрунт потребує додаткових фіторекультивацийних та фітомеліоративних робіт для збалансованого росту основних груп мікроміцетів [2].

З метою створення збалансованого за основними групами мікроміцетів біоценозу ґрунту, необхідного для ефективного живлення, росту та плодоношення рослин, рекомендується мікоризація посадкового матеріалу, внесення добрив з мікроелементами в хелатній формі та бактеріальних добрив.

Література:

1. Сафонов А.І. Фітоіндикація забруднення важкими металами антропогенно трансформованого середовища Донбасу: [Сафонов А.І. Автореф. дис. ... канд. биол. наук: 03.00.16]. – Дніпропетровськ, 2004. – 21 с.
2. Laslo O. Micromycetes soil, as a natural biological sensors system stability of biological communities. *Modern scientific researches*. Issue №11 Part 3 March 2020. Minsk, Belarus. p. 24-46.
3. Kolwzan B. Bioremediacja gleb skazonych produktami naftowymi wraz z ocean ekotoksykologiczna – OWPW, Wroclaw, 2005, 212.

Кузик І.Р., аспірант
кафедри геоекології та методики
навчання екологічних дисциплін
*Тернопільський національний педагогічний університет
ім. В. Гнатюка*

РОЛЬ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В АДАПТАЦІЇ МІСТА ДО ЗМІН КЛІМАТУ (НА ПРИКЛАДІ М. ТЕРНОПІЛЬ)

На сьогоднішній день вже близько 70% міст світу зіткнулися із проявами та наслідками змін клімату. До основних потенційних негативних наслідків змін клімату в урбоекосистемах, можна віднести: тепловий стрес, підтоплення, зменшення площ та порушення видового складу зелених зон, стихійні гідрометеорологічні явища, зменшення кількості та погіршення якості питної води, зростання кількості інфекційних та алергічних захворювань, порушення нормального функціонування енергетичних систем міста [1, с. 15].

За результатами досліджень вразливості до змін клімату окремих міст України, м. Тернопіль є найбільш вразливим до підтоплень (16 балів) та до стихійних гідрометеорологічних явищ (14 балів). Найменш вразливими до змін клімату у Тернополі є міські зелені зони (рис. 1.) [5, с. 36]. Тому, саме зелені насадження повинні відгравати пріоритетну роль в адаптації міста до змін клімату.

Серед основних функцій які виконують зелені насадження в умовах урбоекосистеми виділяють: екологічні, соціальні, економічні та кліматорегулюючі. До кліматорегулюючих функцій зелених зон відносять – стабілізацію вітрового і температурного режиму міста, підвищення відносної вологості повітря та зменшення поверхневого стоку [2].

Власне, зменшення поверхневого стоку зеленими насадженнями, виступає основним механізмом попередження підтоплень у населених пунктах (рис. 2).

Рис. 1. Вразливість м. Тернопіль до наслідків кліматичних змін [5]

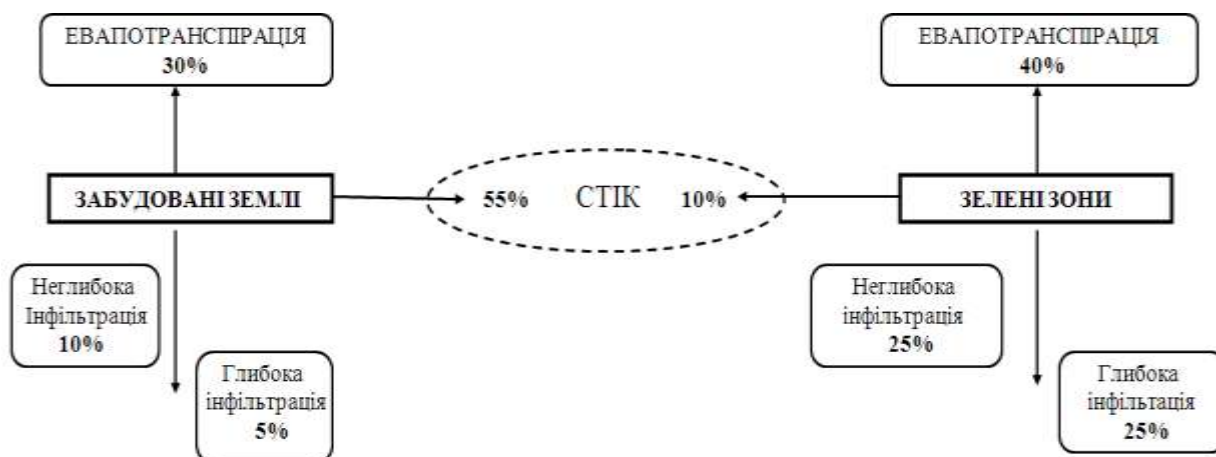

Рис 2. Особливості вологообігу на штучних та природних поверхнях міста

У м. Тернопіль площа зелених насаджень загального та обмеженого користування становить близько 1000 га [6], ліси у місті займають 357 га, зелені насадження спеціального призначення – 331 га. Таким чином, загальна площа зелених зон складає 1688 га, що становить 26,8% території міста.

Основними причинами підтоплення м. Тернопіль є: випадання значної кількості опадів за короткий час, зношеність каналізаційної і зливної систем, високий рівень залягання ґрунтових вод та переважання у місті штучних водонепроникних поверхонь (73%). Відомо, що із озелених (природних) земель поверхневий стік складає 10%, із забудованих (антропогенізованих) –

55% (рис. 2). [1]. Відповідно у Тернополі, при випаданні зливових опадів (місячна норма за добу, як це було у липні 2011 р., червні 2013 р., травні 2018 р. і червні 2019 р.), на більшості території міста формуватиметься поверхневий стік обсягом 53 мм. З таким обсягом поверхневого стоку, застаріла дощова каналізація, в окремих точка міста (заниженнях рельєфу), не справляється, що призводить до підтоплення будинків, доріг, пішохідних шляхів та іншої важливої інфраструктури.

Тому вважаємо за необхідне рекомендувати органам місцевого самоврядування м. Тернопіль нарощувати потенціал зелених насаджень у місті та збільшувати площі природних угідь. Мінімізація площ антропогенізованих земельних ділянок (закладених бруківкою, асфальтом тощо), сприятиме збільшенню інфільтрації води в ґрунт та зменшенню поверхневого стоку, а відповідно і ризиків підтоплення міста.

Література:

1. Клімат та міста: як вижити адаптуватися. За заг. ред. О. Шевченко. Львів: 350org, 2018. 43 с.
2. Кузик І. Теоретико-методологічні засади дослідження комплексної зеленої зони міста. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп». 2019. № 2 (випуск 47). С. 21-32.
3. Кузик І. До проблеми комплексного озеленення міста Тернополя. Сучасні екологічні проблеми урбанізованих територій: матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф. Збірник тез. Житомир: Видавництво «Житомирський національний агроекологічний університет», 2018. С. 31-34.
4. Кучерявий В. Урбоекологія. Львів: Світ, 1999. 360 с.
5. Оцінка вразливості міст до зміни клімату: Україна. [Шевченко О., Власюк О., Ставчук І., Ваколюк М., Ілляш О., Рожкова А.]. Київ: КФСЦ, 2014. 74 с.
6. Тернопіль схема озеленення міста. Пояснювальна записка. Державне підприємство «Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромисто» імені Ю.М. Білоконя». Київ, 2017. 158 с.

NAUKI PSYCHOLOGICZNE

Tetiana Dutkevych, Ph.D in Psychology,
the head of Educational Psychology Department, professor
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

**THE RATIO OF CONFLICT BEHAVIORAL STYLES AT MALE AND
FEMALE STUDENTS**

Introduction. Conflict management is one of the leading psychological problem regarding the necessity of interpersonal relation improving. In a series of studies (Antonioni, 1998; Desivilya & Yagil, 2005; McGuigan & Popp, 2016; Rahim et al., 2000 etc.) it was shown that human behavior in conflict situations has individual peculiarities and is considerably determined not only by the situation but also by the personality peculiarities. Thomas-Kilmann conception of five conflict behavior styles is widely spread. The styles are derived from different combination between assertiveness and cooperation during conflict interaction. Low assertiveness determines avoiding and accommodating behavior. High assertiveness characterizes collaborating and competing styles. Low cooperation leads to competing and avoiding during conflict. High cooperation determines collaborating and accommodating. Meantime compromising is correlating with medium level both cooperation and assertiveness. There is no best conflict handling style. Each style is useful in some situations and each style has its drawbacks. The skill is to analyze each situation and then determine the appropriate action. Besides possibility to chose some of the styles there is a stable personality's striving to use certain style in different conflict situations. In fact the personality's possibility to chose the conflict behavior style is restricted. This possibility depends not only on the situation and its analyzing but also on stable individual personality's predisposition.

Results. We tried to study how popular is each of the Thomas-Kilmann's conflict behavior styles among students. The research was conducted in period of 2015-2019 years in Kamianets-Podilsky National University (Ukraine). 201 female and 102 male students aged 21-23 had taken part in the study. It was used Thomas-

Kilmann Conflict Mode Instrument (TKCMI) which makes possible to reveal the level of personality's predisposition to choose competing, collaborating, compromising, avoiding, accommodating as conflict behaviour style.

Each scale has 12 points in maximum. The average data on female and male students' predisposition is illustrated by the table 1.

Table 1

The average meaning of students' predisposition to choose conflict behavioral styles (in points)

Samples	TKCMI scales (conflict behavioral styles)				
	competing	collaborating	compromising	avoiding	accommodating
Female	3,5	6,2	7,4	6,2	6,7
Male	4,6	7,5	6,6	6,1	5,2
Total	4,05	6,85	7,0	6,15	5,95

The favorite conflict behavior style among female students is compromising (7,4 points), the accommodating takes the second position (6,7 points), the third place is occupied by both collaborating and avoiding (6,2 points). The lowest level among girls has competing (3,5 points).

In male subsample the collaborating dominates (average on a scale – 7,5 points). Compromising takes the second place among youngers (6,6 points), and avoiding takes the third place (6,1 points). Accommodating follows it (5,2 points). The lowest level among youngers has competing (4,6 points).

The total sample is characterized with such descending sequence as compromising (7,0 points), collaborating (6,85 points), avoiding (6,15 points), accommodating (5,95 points), competing (4,05 points).

Avoiding and accommodating reflects personality's passive position in conflict situation. It means that the personality strives to leave the situation or to adapt to it but not to change it.

On the contrary competing, collaborating, compromising are aimed to change the conflict situation. It shows the active personality's position during conflict. Thereby students with active styles are focused on integration and mutual understanding between the opponents, taking into account the interests of the opponent. Meantime the students with passive behavioral types more often are

indifferent to saving and elaborating of interpersonal relations.

The table 2 shows what of these two position is more characteristic for girls and youngers.

Table 2

The students' division depending on the activity level during conflict (in points)

Samples	Active styles	Passive styles
Female	5,7	6,45
Male	6,2	5,65
Total	5,95	6,05

We can see that girls are more predisposed to passive conflict management styles (6,45 points). They less often choose the active styles (5,7 points). On the contrary the youngers choose the active styles more likely (6,2 points) than passive ones (5,65 points).

Conclusion. Our data shows that girls are more predisposed to compromising, accommodating and avoiding to manage conflict. Meantime youngers use more often collaborating and competing behavior styles. Youngers behave themselves more actively than girls during conflict.

References:

1. Antonioni, D. (1998). *Relationship Between The Big Five Personality Factors And Conflict Management Styles* (pp. 336-355). *International Journal of Conflict Management*. V. 9. Iss: 4.
2. Desivilya H.S. & Yagil D. (2005). *The role of emotions in conflict management: The case of work teams* (pp. 55-69). *The International Journal of Conflict Management*. 16 (1).
3. McGuigan, R.J. & Popp, N. (2016). *Integral Conflict: The New Science of Conflict*. SUNY Press State University of New York, Press Albany. 330.
4. Rahim, A.M., Magner, N.R. & Shapiro, D.L. (2000). *Do justice perceptions influence styles of handling conflict with supervisors?: What justice perceptions, precisely?* (pp. 9-31). *The International Journal of Conflict Management*. N. 11 (1).

Olena Zavhorodnia, doctor of psychology,
leading researcher of the laboratory
of methodology and theory of psychology,
G.S. Kostyuk Institute of Psychology

THE FORMATION OF THE "CONCEPTION OF OWN LIFE" OF A PERSON

The relevance of the study is due to the importance of studying the mental resources of a person, in particular, as an agent (actor) for the selection and implementation of the "life option". The degree of freedom of a person and the measure of pressure on him of the outside world depend both on socio-historical conditions and on self-knowledge of a person. External circumstances (natural and social) can be extremely unfavorable for a person, significantly limit his possibilities, can harm his fate or take his life.

At the same time, even with relative external freedom, it is difficult for a person to find inner freedom, "guess" his own path, realize his unique version of life, experiencing it as a vocation and destiny. Of considerable interest in this context is the conceptualization of psychobiographical formations, and among them there is a phenomenon designated by us as the "conception of own life" (COL). We consider the "conception of own life" as a complex psychobiographical phenomenon, a dynamic system of life-realization attitudes, a person's ideas about himself, his life, its determination, a strategy for implementing and regulating his life's path, that exists in a conscious and unconscious form in combination with their emotionally colored assessment and meanings.

The aim of the study is to characterize COL, as well as to determine the stages of development of this psychobiographical phenomenon.

COL is a "functional organ" (according to L.S. Vygotsky), it is a system of representations, assessments, meanings, attitudes of a person in relation to his own life and the implementation of his life path. The phenomenon of the COL is complex, multidimensional, contains cognitive, emotionally-evaluative, value-meaningful and potential-behavioral aspects. The concept of human life contains structured (to one

degree or another) mental models of the main events of life, the current moment and images of the desired future. This phenomenon is constantly changing, maintaining self-identification. The formation of COL passes certain stages, due to age and individual psychological characteristics of human development. Each of the stages of the COL genesis is characterized by its inherent features and is closely related to other mental functions, personality formation, definition and ensuring the formation of a system of autobiographical representations, attitudes, projects for future and current life implementation.

In the process of COL formation, we distinguish three stages and nine sub-stages (3 for each stage). Stages to a certain extent (not rigidly) are associated with age-related development in the context of an individually peculiar personal orthogenesis. This is the stage of latent programming (childhood), the stage of self-assertion in society (from adolescence), existential stage (mainly adulthood). We also distinguish the following sub-stages: 1) bodily-emotional, 2) intuitive-imaginative (intuitive-fantastic), 3) cognitive-conventional, 4) contradictory, 5) futuristic, 6) realistic, 7) individualization sub-stage, 8) integrated-productive 9) transcendental.

At each stage a violation of orthogenesis (as an optimal form of development) is possible. For example, there may be fixation of an immature COL, or its deformed development. COL can act as a kind of anti-resource (a problem that creates new problems) of a person, condemning him to the worst choice possible.

Mature integrated COL provides a realistic vision of life, effective "regulation of movement" on a person's life path, constructive ideas and projects, worthy answers to the challenges of fate, is a leading prerequisite for productive self-realization.

References:

1. Дружинин В.Н. Варианты жизни: очерки экзистенциальной психологии. СПб.: Питер, 2010.
2. Autobiographical memory: Theoretical and applied perspectives / C.P. Thompson, D.J. Hermann, D. Bruce, J.D. Read, D.G. Payne. Mahwah, NJ, 1998.

Olena Zavhorodnia, doctor of psychology,
leading researcher of the laboratory
of methodology and theory of psychology,
G.S. Kostyuk Institute of Psychology
Larisa Makina, practical psychologist,
preschool educational institution № 541, Kyiv, Ukraine

PROFESSIONAL HEALTH OF A TEACHER: RESEARCH PROSPECTS

The term “occupational health psychology” was introduced in 1990 by Jonathan Raymond to refer to a new independent section of organizational psychology that addresses the effects of occupational stressors and other health problems for working people. The study of the negative impact of various factors on the health and productivity of workers and the development of ways to combat them were considered as the main goal of the psychology of occupational health [2]. Nevertheless, despite numerous empirical studies, analysis of the literature showed fragmentation and incomplete study of the psychological components of occupational health, which leaves many important questions open.

Professional health, understood as a state, can be defined as a state of motivation, productivity and creativity in the specific conditions of a specific professional activity, closely related to the physical, psychological and social well-being of a person. If this condition acquires stability, becomes characteristic of a person, it can be considered as a property. In this case, professional health can be defined as an integral property of a person to be effective, productive and creative in the specific conditions of a specific professional activity, while maintaining physical, psychological and social well-being.

We can assume a connection between the preservation of professional health, the features of the self-concept, the level of vitality, the level of hardiness, the general psychological well-being of a person.

Among the many specialties in modern society, teaching and, therefore, the problem of professional health of teachers stands out for its high practical and social

significance. The results of medical-psychological and sociological studies showed that teachers, as a professional group, are characterized by extremely low indicators of physical and mental health, which decrease with increasing duration of service at school. Surveys of teachers themselves show that they consider school work not only emotionally and intellectually intense, but also physically intense, associated (accompanied) by significant physical overloads. Moreover, if the health problem of students is actively discussed at different levels and measures are being taken to solve it, the problem of professional health of teachers (the most important participant in the educational process) is left without due attention. But it is precisely the psychological and physical suffering of teachers that significantly contribute to creating an atmosphere of psycho-emotional discomfort for students and increasing the likelihood of neurotic and psychosomatic manifestations.

Summing up the above, we can single out the tasks of further research in this area: determination of the specifics of professional health of teachers; building a model of teachers' professional health, determining the place of the most common problems and resources, studying the relationships between the components of the model; determination of the conditions for the mobilization of psychological resources to maintain the professional health of teachers of various specialties, different age groups, etc.; determination of the behavioral strategies of teachers favorable to their professional health; the introduction of an integrative model of psychological support for teachers.

References:

1. Завгородня О.В. Професійне здоров'я вчителя: інтегративний підхід // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві Львів: ЛДУВС, 2019. 312 с. С.96-100.
2. Шульц Д., Шульц С. Психология и работа. – СПб.: Питер, 2003. – 560 с.
3. Pajak E. F. Willard Waller's sociology of teaching reconsidered: "What does teaching do to teachers?" // American Educational Research Journal. 2012. 49 (6). Pp. 1182-1213.

Lukomska S.O., candidate of Psychological Sciences
Senior Researcher of Laboratory methodology
and theory of psychology
G.S. Kostuk's Institute of Psychology NAPS

INTEGRATIVE METATHEORETICAL PERSPECTIVE OF STRUCTURATIONAL INTERACTION

Based on the metatheoretical perspective of Structuration Interaction (B. B. Haslett [3]), integrating the work of A. Giddens, a model of intercultural communicative competence (ICC) is developed. This model of ICC relies upon Goffman's concept of face, a cultural universal, and upon Giddens' analysis of structure, agency and social change. Through honoring mutual face, interactants display important qualities supporting ICC such as trust, respect, mindfulness, empathy, equity, reflexivity, appropriate adaptation to context, openness toward and recognition of plurality of beliefs, and the multimodal nature of communication.

The theory of structuration, rooted especially in the work of A. Giddens, was first applied to organizational communication in the 1980s, a period of theoretical and methodological ferment. Structuration theory (ST) in general, and in communication and organization studies in particular, has evolved since that and has influenced parallel schools of self-organizing systems theory, actor-network theory, and critical realism [2]. ST distinguishes among three dimensions of the duality of structure that appear different at the interaction and institutional levels of analysis. In interaction, the three dimensions are communication, power, and sanction. At the social/institutional level, the dimensions are signification, domination, and legitimation. The interaction and institution levels interpenetrate in three modalities of structuration: interpretive schemes, facilities, and norms, respectively. Modalities highlight ways in which the duality of structure works out in practice. For instance, institutions of domination mean that power resources are available as facilities to some agents (e.g., managers) and not others. Moreover, the ways that facilities are applied and maintained help reproduce domination in society and organizations.

Different dimensions may be highlighted in certain appropriations, but they are separable only analytically. Every action or utterance and every social system involves varying ratios among dimensions, and each of dimension implicates the others; for example, task-oriented interaction also conveys norms for control, concealed by ideology.

Intercultural communicative competence, or ICC, refers to the ability to understand cultures, including your own, and use this understanding to communicate with people from other cultures successfully. Ways to develop this competence include learners producing a written or online guide to their own country and culture for visitors, reading and discussing guides written by visitors, researching aspects of a target culture in various media including cinema, literature and television, giving presentations on aspects of the target culture, and exploiting the teacher's own expertise of their own culture. It is necessary to distinguish between Intercultural Competence and Intercultural Communicative Competence. According to M. Byram, the first refers to people's ability to interact in their own language with the people from another country and culture, while ICC takes into account language teaching and focuses on the ability to interact with people from another country and culture in a foreign language [1]. A person who has developed ICC is able to build relationships while speaking in the foreign language; communicates effectively, mediates interactions between people of different backgrounds, and strives to continue developing communicative skills. Hopefully, this face model of ICC will encourage open, respectful dialogue which facilitates increased understanding of both cultural differences and commonalities.

References:

1. Alred G., Byram M. Becoming an intercultural mediator: A longitudinal study of residence abroad. *Journal of multilingual and multicultural development*. 2002. Vol. 23(5). P. 339-352.
2. Falkheimer J. Anthony Giddens and public relations: A third way perspective. *Public Relations Review*. 2007. Vol. 33(3). P. 287-293.
3. Haslett B. B. Introductory remarks: Structuration theory. *Management Communication Quarterly*. 2013. Vol. 27(4). P. 596-598.

Татаурова-Осика Г.П., кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України*

ГЕНДЕРНА ПРОФОРІЄНТАЦІЯ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НАВЧАННЯ КАР'ЄРНИХ РАДНИКІВ

Цілеспрямоване здійснення гендерного виховання особистості сприяє подоланню гендерних стереотипів у навчально-виховному процесі, у професійній діяльності, а також стимулює утвердження цінностей української національної ідеї, державності, демократії, добробуту, працелюбності і відповідальності, а також ідей рівноправності статей, що слугуватимуть запорукою демократичних змін в суспільстві при умові повноцінного, індивідуального розвитку дитини. Але саме поняття гендерної профорієнтації, її складових та знань про гендерний розвиток підростаючого покоління, ще не знайшло свого чіткого відображення в системах кваліфікаційних рівнів та компетенцій фахівця. Саме тому в контексті європейського спрямування розвитку українського суспільства особливої значущості набуває в Україні впровадження в профорієнтаційну роботу принципів гендерної рівності.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволив визначити основні передумови та фактори, які впливають на визначення шляхів та напрямів гендерної профорієнтації в системі психологічного супроводу навчання кар'єрних радників.

Кар'єрний радник/ця – це працівник/ця-спеціаліст, який/яка надає послуги особам, які шукають роботу та зареєстрованим безробітним, здійснює супровід таких осіб з метою їх подальшого працевлаштування. Тобто кар'єрний радник повинен консультувати бажаючих знайти роботу, щодо наявності вакантних посад, надавати інформацію про заходи для самостійного працевлаштування або започаткування підприємницької діяльності. Він / вона надавати допомагатиме скласти резюме, обрати суб'єкта освітньої діяльності

для можливої професійної підготовки або перепідготовки відповідно до потреб ринку праці, а у разі необхідності – направить на проведення профдіагностики та спеціалізованих тестів, які дозволять визначити рівень професійної кваліфікації. Кар'єрний радник працює з кожним клієнтом окремо. Він зможе побачити перешкоди, які стоять перед клієнтом на ринку праці в момент працевлаштування, і допоможе подолати їх. Ця людина буде вашим помічником кожного разу, коли б ви не повернулися до служби зайнятості.

Європейське співтовариство потребує істотної перебудови усіх соціальних інституцій та процесів на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема й за ознакою гендеру. У цьому дусі витримана державна політика країн Європейського Союзу, які проголосили одним із основних засобів демократизації суспільства політику гендерного мейнстрімінгу («gender mainstreaming policy») – системну стратегію створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання гендерної асиметрії та нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

У системі післядипломної та безперервної професійної освіти гендерна проблема формування та розвитку професійних кадрів залишається недостатньо теоретично висвітленою, незважаючи на значний доробок українських та іноземних науковців з актуальних напрямів модернізації післядипломної педагогічної та вищої освіти.

А також наявність на даний час недосконалої гендерної статистика не дозволяє провести моніторинг рівності у доступі до якісної освіти, і можливості особистісного розвитку, професійного самовизначення та кар'єрного зростання особистостей різної статті.

Аналізуючи результати опрацьованих науково-методичних та практичних джерел прийшли до висновку, що професійний розвиток особистості як інтеграцію двох процесів необхідно вивчати як: 1) розвиток особистості в онтогенезі, тобто на всьому життєвому шляху; 2) професіоналізація особистості з періоду початку професійного самовизначення і до завершення активної трудової діяльності. Отже модель професійного розвитку особистостей різної

статті, розвитку їх професійної діяльності й професійного становлення необхідно розглядати у контексті гендерної профорієнтації, що й зумовило вибір підтеми дослідження «Гендерна профорієнтація в системі психологічного супроводу навчання різних категорій дорослого населення».

Теоретико-методологічна обробка літературних джерел дозволило враховувати: якісну своєрідність функціонування змістовного, рівневого та стильового аспектів гендерної профорієнтації. Упровадження принципу гендерної рівності у систему освіти в Україні пов'язане з необхідністю подолання гендерно-нейтрального підходу до формування освітньої політики, адже позірною однаковістю ставлення до осіб різних статей в умовах нерівних вихідних можливостей означає закріплення та відтворення нерівності, а нехтування відмінностями в умовах структурної нерівності призводить до невидимості дискримінації та неможливості вирішити проблеми дискримінованих груп. Водночас, гендерна рівність має означати забезпечення всім учасникам/учасницям освітнього процесу в Україні, незалежно від їхніх статевих чи гендерних характеристик рівних можливостей доступу до позитивних результатів у сфері освіти і науки.

Необхідність інтеграції гендерного підходу у вітчизняну систему освіти в цілому і, особливо, в систему вищої педагогічно освіти, згідно з єдиною думкою українських учених (Т.Говорун, О.Кікінежди, Я.Кічук, В.Кравець, Л.Міщик, Л.Штефан та ін.), обумовлюють нові реалії соціальної дійсності, що необхідно враховувати. Вивчення досвіду інтеграції гендерного підходу в національну систему вищої освіти дозволило встановити, що це може здійснюватися згідно з двома основними стратегіями: „адміністративною”, що передбачає системне введення нового – гендерного компонента професійної підготовки зверху вниз (від адміністрації вищого навчального закладу чи факультету до викладацького складу) і «самодіяльною», що передбачає найчастіше популяризацію і розповсюдження гендерного знання знизу вверх, тобто на шляху, який виходить з пропозиції та ініціативи окремого викладача до адміністрації.

Незважаючи на інноваційну практику окремих вищих педагогічних закладів освіти, гендерна освіченість до сьогодні не знайшла належного науково-теоретичного обґрунтування своєї сутності та доцільності щодо інтеграції у професійно-педагогічну підготовку студентів, а також відповідного методичного забезпечення у вигляді певної технології. Це пояснюється недостатньою обґрунтованістю самих концептуальних засад гендерного підходу як нової методології наукових досліджень, а також інерційністю ідей застарілої парадигми професійного навчання й виховання психолого-педагогічних кадрів, у межах якої було розроблено чинні навчальні плани і програми.

Також переважна більшість випускників вищих педагогічних закладів, не володіючи такими новими професійно значущими якостями, як гендерна компетентність, гендерна культура, гендерна ідентичність тощо, в умовах навчально-виховного процесу сучасної школи відтворюють гендерну нерівність чоловічої і жіночої особистості і, відповідно, сприяють, хоча й несвідомо, відтворенню сексизму і гендерної нерівності в суспільстві. Для оволодіння сьогоденним поколінням майбутніх педагогів і психологів цими професійно важливими якостями потрібне спеціально організоване навчання, що викликає необхідність розробки науково обґрунтованих моделей ефективної інтеграції гендерного підходу в систему їхньої підготовки у вищому навчальному закладі.

Визначено ключові компоненти гендерної профорієнтації в системі психологічного супроводу навчання різних категорій дорослого населення:

- *Ціннісно-змістовий елемент*: пов'язаний з ціннісними орієнтирами, такими як — знання, сприйняття чи несприйняття таких цінностей, як гендерна рівність, гендерна толерантність, чутливість, антисексизм, розуміння та усвідомлення гендерних протиріч у системі існуючих гендерних моделей, норм, стереотипних установках для своєчасного розуміння змін, що відбуваються у процесі професійного вибору особистості в сучасному світі.

- *Навчально-пізнавальний елемент*: вміння здобувати знання з гендерних питань, критично обдумувати приписувані суспільством гендерні схеми і

моделі, навички деконструкції традиційних стереотипів, уміння відрізняти факти від домислів, володіння різними методами пізнання.

- *Інформаційний елемент*: уміння застосовувати навички вільної профорієнтації в інформаційному просторі, що стосується гендерних питань.

- *Комунікативний елемент*: знання, уміння і навички, необхідні для ефективної комунікації у сфері гендерної взаємодії з оточуючими й «віддаленими» людьми та подіями, зокрема навички відповідальної гендерної саморепрезентації, здатність критично осмислювати свою діяльність у сфері партнерських взаємодій, успішно вирішувати гендерні проблеми та конфлікти.

- *Соціально-трудоий елемент*: запроваджувати методи системної відмови від принципу «прихованої статевої профорієнтації». оволодівати знаннями та досвідом у гендерних аспектах громадсько-суспільної, соціально-трудої сфер, та у питаннях економіки, права, професійного самовизначення.

- *Особистісний елемент*: засвоєння способів саморозвитку суб'єкта, розуміння індивідом себе суб'єктом гендерного самоконструювання, самоактуалізації гендерної ідентичності особистості, прийняття особистої відповідальності за конструювання власного життєвого простору та професійного середовища (оточення).

Опрацювані наукові джерела з теорії та проблематики гендерних досліджень можна поділити на два типи:

1. Прогресивний тип (або тип економічного зростання) – це гендерні дослідження у яких підкреслюються необхідність рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності та професійного самоствердження.

2. Регресивний тип (або тип економічного застою) – гендерні теорії, де рівні права та можливості для представників обох статей залежать та підтримуються у межах прийнятих у суспільстві усталених норм, традицій та стереотипів – це «гендер на службі патріархату».

Так, наприклад, гендерні стереотипи, що формуються в процесі соціалізації, можуть виступати бар'єром у розвитку індивідуальності.

Самореалізація і самовираження як вважає К.О. Абульханова-Славська неможливі, якщо діяльність виконується на основі почуття боргу. У подібній ситуації не враховуються особисті інтереси, втрачається почуття "Я", формується покірність і залежність [1]. Таке самовідчуття і самосприйняття не відповідає ідеям самореалізації і вільного вибору. На рівні міжособистісних стосунків чоловіки мають набагато менш близькі зв'язки і контакти з друзями, батьками і дітьми, тут діє традиційне табу на чоловічу емоційність. Дотримання стереотипним уявленням про особливості поведінки та риси характеру чоловіків і жінок призводить до заміщення тонких механізмів побудови міжособистісних відносин «готовими рецептами» маніпулятивних прийомів і технік. На рівні суспільства традиційна система гендерних ролей заважає активній участі жінок у політичному та економічному житті країни. Сучасне українське суспільство характеризується появою нових моделей і стилів життя і поведінки. Жінки і чоловіки освоюють їх у процесі вторинної соціалізації, незважаючи на негативну оцінку з боку суспільства. Жінки успішно виконують нові ролі в бізнесі, у політичній сфері, сприяють пізнанню і розповсюдженню нових культурних символів тощо. Отримання різноманітної інформації про гендерні ролі і сприятиме формуванню навичок ефективної комунікації, підвищенню адаптивних здібностей учнів.

Гендерні стереотипи закріплюють існуючі гендерні розбіжності та стають завадою до змін у сфері гендерних відносин. Під впливом гендерних стереотипів, як наслідок, розвиваються, формуються та костеніють гендерні уявлення особистості (набору загальноприйнятих норм і суджень, що стосуються існуючого в суспільстві становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб) та гендерні ролі (норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю). Гендерні уявлення особистості та гендерні ролі відрізняються в різних суспільствах з різною культурою та змінюються з плином часу.

Одним з проявів гендерної дискримінації на практиці є майже неприхована сегрегація. Номінально сегрегація (від лат. *segregatio* – відділення,

поділ), – політика примусового поділу (диференціації) певної групи населення за расовою, етнічною чи іншою (наприклад статевою) ознаками.

Проблема статевої сегрегації у професійній сфері, попри свою теоретичну дослідженість, у практичному вимірі залишається надзвичайно актуальною, соціально болісною і володіє високим ступенем загалом негативної динаміки власного саморозвитку. Більше того, у коротко- та середньотерміновій перспективі фактично відсутні ефективні важелі продуктивного регуляторного впливу. Егалітарний підхід («концепція повної рівності») до даної проблеми видається об'єктивно свого роду романтичною утопією, що може існувати лише як ідеал, досягнути якого ніколи не вдасться, в принципі. Для подолання соціально-економічно негативу, зумовленого гендерною асиметрією на ринку праці, необхідно: згенерувати якісно нову ментальну культуру суспільства, яка передбачає не декларативну, а реальну рівність обох соціальних статей загалом і у професійній сфері зокрема; налагодити мережеву систему постійного гендерного моніторингу проблем нерівноправності на ринку праці через гендерні центри; здійснювати постійну гендерну експертизу законодавства; забезпечити у роботі центрів зайнятості реалізацію принципу адресності шляхом розробки та втілення спеціальних програм працевлаштування, професійної орієнтації та професійного навчання, запровадження нових соціально сфокусованих технологій роботи з людьми; сформувати у суспільстві інші економічні та соціальні можливості, які б знищили факторні передмови наявності гендерної дискримінації на ринку праці.

Література:

1. Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Гендерна психологія: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
2. Кар'єрне консультування: практичний посібник / Засць І.В., Ігнатович О.М., Татаурова-Осика Г.П., Шевенко О.М.; [за ред. О.М.Ігнатович]. – Київ. – 2019.–292с.URL: https://lib.iitta.gov.ua/718438/1/Кар%27єрне%20консультування_посібник%20281%29юpdf

3. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.

4. Татаурова-Осика Г.П. Фактор гендерного виховання у професійному вимірі сучасного педагога = Factor of gender education in professional measurement of a modern pedagogue //Humanitarian approaches to the Periodic Law // Perspectives of science and education. Proceedings of the 2nd International youth conference. SLOVO\WORD, New York, USA. – 2018. Pp. 38–46.

5. Татаурова-Осика Г.П., Татауров В.П. Теорія та практика професійного розвитку майбутніх педагогів: методичний посібник / Г.П.Татаурова-Осика, В.П.Татауров; ІПОД НАПУУ. – Кам’янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2012. – 128 с.

6. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам’яті доктора педагогічних наук Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. Н.В.Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020, 147 с. <http://ipood.com.ua/e-library/programi-zbirniki-materialiv/proforntacya-stan-perspektivi-rozvitku-zbirnik-materialiv/>

7. Психологічний супровід різних категорій дорослого населення: монографія. / [Заєць І.В., Іванова О.В., Ігнатович О.М., Павлик Н.В., Помиткін Е.О., Радзімовська О.В., Рибалка В.В., Становських З.Л., Татаурова-Осика Г.П., Шевенко О.М.] – Київ, 2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718916/1Психол_супровід_монографія_2019.pdf

Копилов С.О., старший науковий співробітник
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

МЕДІАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

На думку визначного методолога науки Г.О. Балла, у розробці стратегії інтеграції психологічного знання необхідними є «категорії інверсії та медіації, що плідно використовуються у сучасній культурології та методології людинознавства» [3, с.14]. Зокрема, за О.П. Давидовим, «медіація — це здатність суб'єкта до пошуку нових смислів, що протистоїть інверсії як орієнтації суб'єкта на маятниковий рух у межах смислів культури, що склалися» [5, 82]. Власне, саму *культуру* згаданий автор вважає «формою пошуку "середини", медіації, простору смислів, що існують між базовими поняттями» [Там само]. Балл теж віддає «медіаційному опрацюванню суперечностей» між підходами перевагу над інверсією у контексті проблеми інтеграції. Водночас плідною є й думка А.Ахієзера: інверсія – інтенція «на відтворення ідеалів, що раніш сформувалися», - та медіація як «прагнення до отримання нового результату... являють собою не різні логіки, але взаємопроникні полюси дуальної опозиції однієї людської логіки, що існують... постійно шукаючи міру цього переходу» [1, с.65 - 68]. Це близько до трактування Баллом культури як єдності *нормативно-репродуктивної* та *діалогічно-творчої* функцій [2]. Тож важливим є подальший розвиток ідеї медіації у психології, окреслення її зв'язку з інверсійними засобами пізнання.

Передусім медіацію, суть якої, за Баллом, - «в ув'язуванні разом тез, які в тих чи тих аспектах суперечать одна одній, і в отриманні, завдяки цьому, нового цілісного знання» [3, с.14], - слід конкретно осмислити як *логічну* дію чи сукупність операцій щодо знаннєвих об'єктів (понять, тверджень, теорій), що утворює новий об'єкт. Водночас, здійснюючись «за допомогою міжсуб'єктних і внутрішніх діалогів» (Балл [3, с.22]), медіація постає *формою спілкування* - встановлення та розвитку «змістовної конструктивної комунікації» [6, 38] між

суб'єктами наукової діяльності. З огляду ж на очевидну взаємозалежність цих два планів медіації – когнітивно-логічного та комунікативного – важливо визначити, яким чином зв'язки усередині самого предмета дослідження (і, відповідно, логічні системні та «міжсистемні» зв'язки знанневих об'єктів) відображаються у комунікативних стосунках їх носіїв, і навпаки.

Для розробки ідеї медіації важливо співставити різні її загально-логічні тлумачення, акцентовані науковцями. Зокрема, вже згадувалося найбільш «пряме» трактування – *посередництво*, створення чи долучення «проміжних» ланок між відмінними «смысловими позиціями» (М.Бахтін). Відтак слід виокремити два роди *медіаторів*: у когнітивно-логічному плані це певні ідеальні об'єкти (приклад - коннектори у формальній логіці), у комунікативному - спеціальні особи (пор. термін «медіатор» у конфліктології). Однак взаємопокладання аспектів медіації спонукає ввести більш широке поняття її *агентів* - таких змістових компонентів систем знання (ширше - психічних утворень, інституцій, предметів культури світу тощо), які, відображуючи суб'єктність їхніх творців та/чи інтерпретаторів, набувають певної здатності *саморуку, смислового обміну* (спілкування) і відтак - *інверсії*.

Ще одне трактування медіації – створення *простору* (топосу), що не лише є «проміжним» щодо «крайніх» понять (бачень), але охоплює, включає їх у єдину «рiч» або у спільне для них *середовище* («подію», ситуацію) *стосунків*. У цьому плані медіаторами можуть бути 1) самі нові судження, теорії, підходи як результат «системного діалектичного синтезу» за Баллом; 2) настановлення, норми, постулати, які поділяються науковцями (або всіма носіями даної культури), стаючи передумовами й «метарегуляторами» мислення й спілкування; 3) спільноти й групи (зокрема й новоутворювані у ході дослідження певних предметів, проблем). Нарешті, таким простором-медіатором постає, з одного боку, *внутрішній світ індивіда* як царина *внутрішнього діалогу* й *синтезу* суперечливих інтенцій; з іншого ж – «макросоціум» загальнолюдської культури (див. визначення О.Давидова), світ взаємодії творів, їхніх авторів та реципієнтів [4].

Нарешті, у науковій літературі намічено ще один сенс медіації – така зміна (розвиток) протилежних позицій, коли вони, не «зрікаючись» своїх засад, знаходять спосіб взаємопокладання (що у строгій формі є *парадоксом*). Такі бачення предмета, розвиваючись завдяки *діалогічному взаємовідображенню, взаємовключенню*, постають «самі собі медіаторами» - агентами віднайдення проміжних ланок і водночас сферами (топосами) поєднання різних змістів.

Загалом, на нашу думку, три згаданих тлумачення категорії медіації - утворення логічних «містків» між істотно відмінними баченнями, формування спільного для них проблемно-предметного поля і, нарешті, їх само- та взаєморозвиток завдяки цілісному відтворенню однієї в одній - є *атрибутами* єдиного феномену, на які слід одночасно орієнтуватись в інтеграційній діяльності. З психологічної точки зору царинною одночасного здійснення цих сенсів медіації є *творче мислення* та його продукти - *твори культури* і, зокрема, *наукові моделі* (Балл [3]) як їх особливий різновид.

Література:

1. Ахиезер А. С. Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России). Т. I: От прошлого к будущему. Новосибирск: Сибирский хронограф, 1998. 804 с.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Житомир: ПП «Рута», Вид.-во «Волинь», 2006. 232 с.
3. Балл Г.О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства: наукове видання. Київ: Видавництво ПП «СКД», 2017. 300 с.
4. Библер В.С. На гранях логики культуры. М.: Рус. феном. общ., 1975. 440 с.
5. Давыдов А.П. Проблема медиации в европейской культуре. *Общественные науки и современность*. 2000. № 6. С.82 – 93.
6. Мазилев В.А. Методологические проблемы психологии в начале XXI века. *Психологический журнал*. - №1 (январь). - 2006. С.37 - 53.

Мельничук Т.І., кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії
організаційної та соціальної психології
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКА

Враховуючи постійні зміни та досить часті коливання економічного становища у різних країнах, збільшення різновиду грошей та різних форм розрахунків, перехід до покупок через застосування різних інформаційних технологій, очевидним стає актуальність розвитку економічної культури та освіти дітей з дошкільного віку. Саме через нестачу елементарних знань наші діти та і ми стаємо жертвами соціально, екологічно та економічно нестійких моделей споживання. На сучасному етапі розвитку суспільства система освіти має сприяти успішній адаптації особистості до умов життя, що невинно змінюються. І чим раніше основи економічної культури будуть засвоєні особистістю тим стійкішими вони будуть.

Вже досить давно почали дослідники звертати увагу на засвоєння дошкільнятами основ економічної культури. Дослідження економічної соціалізації дітей саме старшого дошкільного віку розглядалися зарубіжними психологами, економістами, педагогами вже з минулого століття. А. Страусс одним із перших науковців дослідив стадійність у засвоєнні знань про гроші в дитинстві. Він виявив дев'ять стадій ставлення дітей до грошей (вік 4,5-11,5 років) [6]. Учений зазначив, що у віці 11-12 років у дитини формуються чіткі уявлення про гроші та основні особливості процесів купівлі та продажу, виникає розуміння можливості шахрайства, усвідомлення того, що гроші можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Згодом, на основі власних досліджень, вже Р. Саттон виокремив шість, а Г. Ферт – п'ять стадій розвитку економічних уявлень дітей. Однак, дослідники Е. Кірхлер, Е. Хоельзль, Б. Камлайтнер роблять висновок, що лише в підлітковому віці дитина починає

активно включатися в процес прийняття різних фінансових рішень через сім'ю [3].

В наших дослідженнях сьогодні, що проводились на базі декількох дошкільних закладів м. Києва, було виявлено, що діти з трьох років починають активно цікавитись грошима, покупками, сімейним бюджетом та фінансовими можливостями батьків. Нами було проведено ряд тренінгових занять із батьками та відповідно спільно розроблені певні ігрові заняття щодо впровадження основ економічної культури у сім'ї. Також практично показані вправи для засвоєння економічної культури та поведінки. Батьки разом із вихователями ознайомлювали та практично застосовували матеріали. Наприклад, під час відвідування різних магазинів діти бачать, що у кожного продавця є своє робоче місце, інструменти та обладнання. Зазначають, як оформлені вітрини, розглядають асортимент товарів, спостерігають за процесом купівлі – продажу, а потім, з дозволу батьків, можуть робити свої особисті покупки. У своїх дослідженнях ми прийшли до висновку, що дітям, не з певного з віку, а саме з моменту коли вони знають числа та вміють проводити елементарні математичні розрахунки, потрібно мати свої власні кошти, які вони можуть використовувати на власний розсуд. У дослідженні І. Зубіашвілі, Т. Мельничук здійснено аналіз виховання монетарної культури в дітей, як частини їхньої економічної соціалізації. Науковці відмічають, що формування монетарних репрезентацій починається з трьох років. Саме в цьому віці діти набувають економічного досвіду через виділення грошей як особливих знаків-символів у фінансово-економічних відносинах людей. Вивчаючи зміст економічної соціалізації дітей 3–10 років, І. Зубіашвілі та Т. Мельничук показали, що такі економічні поняття, як «гроші», «праця», «банк» є основними, через які відображається дітьми цього віку економічна реальність. Провідним фактором включення дитини в економічну реальність є особиста діяльність, гра, та взаємодія у сім'ї, що здійснюється за допомогою використання грошей. Через гроші діти ознайомлюються з економічною сферою суспільства [1; 2, 4].

Також слід відмітити, що американські педагоги, також пропонують ознайомлювати дітей зі змістом економічних понять вже у віці до 6 років: потреби і бажання, задоволення потреб членів суспільства, виробництво товарів, послуг та їх розподіл залежно від економічної системи, гроші та їх капіталовкладення. В американських дошкільних закладах та дошкільних групах при школах актуальними є різні дидактичні ігри зі змістом купівлі-продажу, а також використовується значна кількість завдань із подібним змістом. Дітей постійно тренують у рахунку грошей, пропонуючи при цьому купюри невеликого номіналу [5]. Заслуговує особливої уваги і дошкільна педагогіка у Європі, що також зосереджена на проблемах економічного виховання дітей в дошкільному навчальному закладі. У більшості країн Євросоюзу розроблено спеціальні навчальні курси та створено різноманітні програми, налагоджено відповідну підготовку вихователів щодо здійснення регіональної європейської інтеграції, діють науковометодичні центри як для педагогів так і для батьків, для підвищення їх педагогічної майстерності щодо впровадження нових знань. У дошкільних закладах Німеччини економічне виховання тісно пов'язане з екологічним. Дітей навчають грамотно робити покупки: купувати речі лише за попередньо складеним списком, а не спонтанно; складати покупки в мішечки із тканини, а не в поліетиленові пакети, оскільки останні засмічують навколишнє середовище, напої купувати в скляних ємностях, а не в поліетиленових [5].

Висновки. Таким чином, аналіз проблеми основ економічної соціалізації та економічного виховання дошкільників дозволяє зробити висновок, що не існує єдиного підходу до означеної проблеми. Проаналізувавши зміст цих підходів, можемо стверджувати, що він є цінним надбанням для вивчення, порівняння та творчого втілення у сфері дошкільної освіти України, однак навчання та впровадження певних методик має бути застосовано від індивідуальних можливостей та здібностей дитини та відповідно бажання і зацікавленості у співпраці батьків.

Література:

1. Зубіашвілі І. К. Психологічні особливості монетарної культури сучасної сім'ї / І. К. Зубіашвілі, Т. І. Мельничук // *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 2018 – 1 (25), 135-139. ISSN 2313-7525 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://farplss.org/index.php/journal/about/submissions>
2. Зубіашвілі І. К. Соціалізуюча функція грошей / І. К. Зубіашвілі // *Коломінські читання : м-ли Другого міжнар. наук. форуму / [за ред. М.Ф. Головатого, О. Л. Турініної]. – К. : ДП «Персонал», 2009. – С. 246–254.*
3. Зелизер В. Социальное значение денег. Деньги на булавки, чеки, пособия по бедности и другие денежные единицы. – М. : Дом интеллектуальной книги, Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. – 283 с.
4. Мельничук Т. І. Сімейне виховання як один із чинників економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку / Т. І. Мельничук // *Психологічний часопис: збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка. – №3(7). – Вип.7. – Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2017. – С. 120-131 [Електронний ресурс] – Режим доступу - <http://ua.appsyjournal.com/issue/3/>*
5. Шевцова Н. П. Исследование проблемы экономического воспитания детей в условиях семьи и дошкольного учреждения / Н. П. Шевцова // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 34. – С. 376–384.*
6. Strauss A. L. The Development and Transformation of Monetary Meanings in the Child / A. L. Strauss // *American Sociological Review*. –1952. – Vol. 17. – № 3. – P. 275–286.

Зубіашвілі І.К., к.п.н., старший науковий співробітник
лабораторії організаційної та соціальної психології
Інститут психології імені Г.С.Костюка

ЗНАЧЕННЯ МОНЕТАРНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ІНДИВІДУАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

В умовах соціально-економічних реформ значення монетарної культури особистості значно зростає. Зміни в багатьох сферах суспільного життя призвели до переорієнтації в структурі цінностей, моральних пріоритетів, що не може не враховувати сучасна система освіти. Нові соціально-економічні умови висовують нові психолого-педагогічні завдання, однією з яких є становлення монетарної культури старшокласників.

Процес становлення монетарної культури старшокласників відбувається як стихійно, так і в процесі освіти. Тому система освіти, яка є найважливішим соціокультурним регулятором розвитку суспільства, повинна допомогти усвідомити соціальні цінності в економічній сфері, зрозуміти смисл діючих законів, їх суспільну та особисту значимість.

Методологічною основою дослідження становлення монетарної культури старшокласників може бути формування особистості та її психічний розвиток в культурно-історичних умовах (А. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, С. Божович, Л. Выготский, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Петровський та ін.). Л. Виготський вважає, що всебічна розвинена особистість – це такий рівень досконалості індивіда, коли індивід є носієм та творцем моральних і культурних цінностей [2;4;6].

Гуманізація освіти передбачає підхід, орієнтований на те, щоб людина відчувала себе внутрішньо вільно, комфортно в умовах високорозвинутого технологічного суспільства. Випускник школи має бути конкурентоздатним для продовження освіти і для знаходження місця для своєї трудової діяльності

[3].

Отже, виникає потреба якісного оновлення системи економічної підготовки школярів, яка передбачає наявність у них не лише певних знань та умінь, але й розвиток економічного стилю мислення, способів ефективно включатися в нові фінансово-економічні відносини.

Очевидно, що на нинішньому етапі розвитку українського суспільства, коли створюються нові морально-культурні цінності потрібно базуватися на глибоко правдивому, науковому переосмисленні історії нашої країни, на виявленні її справжніх ментальних особливостей; на об'єктивному вивченні та усвідомленні справжніх суспільних потреб людей в економіці, державності, моральності, ідеології, культури, освіти та всієї соціальної сфері. Саме тому, вирішуючи задачі виховання, школа як цілісна освітньо-виховна система має закласти основу освіти особистості, її духовності та культури.

Отже, ми визначили особливості монетарної культури особистості в умовах ринкових відносин. В сучасних умовах, коли зростає нездорове ставлення до грошей, багатства, матеріальних благ, потрібно формувати у школярів моральнісну позицію, чіткі життєві настанови, завдяки яких вони здатні протистояти цим негативним явищам.

Виходячи з цього, основними особливостями становлення монетарної культури школярів в період становлення ринкових відносин є : формування в учнів монетарної культури, що проявляється через єдність моральнісного та економічного виховання учнів; розробка шкали соціально-моральнісних та культурних цінностей, програму виховання та реалізувати їх цілісному навчально-виховному процесі; визначити психолого-педагогічні умови забезпечення моральнісної стійкості до негативних явищ ринкового середовища [6] .

До таких умов відносяться : взаємозв'язок пізнавального, емоційного та поведінкового компонентів монетарної культури, які об'єднує моральність; реалізація у навчально-виховному процесі; гармонізація моральнісних і

прагматичних якостей в процесі виховання учнів; включення школярів в доступну віку діяльність з метою формування досвіду соціально-економічної поведінки; інтеграція школи, сім'ї та соціального середовища з проблеми становлення монетарної культури школярів.

Процес становлення монетарної культури особистості реалізується через систему певних інститутів, покликаних коректувати формування соціальних якостей особистості у відповідності із суспільно значимими цінностями, обмежувати або активізувати вплив будь-яких чинників. У зв'язку з втратою старих соціальних інститутів є необхідним вироблення нових технологій формування культури, впровадження яких би сприяло, по - перше, задоволенню потреб особистості, групи, суспільства в цілому; по - друге, навчанню людини осмислено «обробляти» механізм реалізації своєї поведінки, адекватної загальним соціально-економічним умовам або конкретної соціально - економічної ситуації, в якій людина знаходиться. Уявляється, що найбільш ефективним є застосування цих технологій до такого інституту соціалізації як школа [4].

Школа виступає для дитини першою та основною моделлю соціально-економічного світу. Саме шкільний досвід допомагає освоювати ті економічні закони, за якими живе дорослий світ, способи існування в межах цих законів (різні соціальні та економічні ролі, міжособистісні взаємини та ін.). Передача відбувається не тільки та не стільки на уроках і класних годинах, через публічні виступи та розмови з вчителями, скільки всією атмосферою життя школи, нормами, за якими вона живе. Лише при взаємній відповідності змісту шкільного життя та обраних організаційних форм можна говорити про усвідомлені підходи до шкільного інституту економічної соціалізації [1].

Дослідники підкреслюють, що потрібно розвести дві соціально-психологічні задачі школи як певного етапу становлення монетарної культури особистості. Перша – засвоєння учнями нормативної монетарної поведінки, друга – побудова власної позиції, свого ставлення до засвоєваних економічних

норм та цінностей [6].

Основний зміст шкільного етапу становлення монетарної культури визначається ситуацією багатьох виборів. Актуальна ж його особливість полягає в тому, що процес економічного самовизначення відбувається в ситуації нестабільності суспільства в цілому та кризи норм і цінностей.

Однак динаміка соціально - економічної реальності дається школяру не безпосередньо, а через ти чи інші зміни в провідних інститутах соціалізації – в сім'ї та в школі, яким належить суттєва роль в процесі формування монетарної культури підрастаючого покоління.

Школа покликана навчати та виховувати дітей, виходячи з реальних вимог життя з урахуванням соціально-економічної перспективи, тобто відображати, а по можливості і попереджати процеси, які відбуваються в суспільстві. Економічне та моральне виховання слід розглядати скрізь призму задач, які є наслідком всього ходу соціально-економічного розвитку суспільства. Що більш складною стає наша економіка, то глибше та повніше потрібно знати та враховувати економічні закони, які діють в неї, удосконалювати економічну освіту та моральне виховання підрастаючого покоління [5].

Сучасна освіта, спрямована на формування знань про ефективну поведінку в умовах ринкових відносин, безумовно, прагне враховувати знання моральних цінностей. Зразком цього є дослідження в галузі економічної та соціальної психології, етики, бізнесу, менеджменту, культури підприємництва, інноваційної культури. Однак загальною проблемою для різних видів економічного знання остається проблема вибору моделі економічної освіти, яка б дозволила найбільш повно та творчо розв'язати задачу стимулювання моральної спрямованості поведінки людини, яка переслідує свої економічні цілі.

На думку дослідників, процес становлення монетарної культури особистості є найважливішим процесом інтеграції людини в систему

економічних ролей, в результаті чого вона стає дійсно частиною економічного суспільства [2; 8].

Освоєння учнями економічних ролей допоможе їм бути активними, ініціативними, впевненими у собі людьми, які в системі ринкової економіки знайдуть застосування своїм здібностям, матеріально забезпечуючи себе та своїх близьких, примножуючи суспільні багатства.

Ролевий підхід до монетарної культури передбачає два включених в неї механізми – особистісне конструювання економічних ролей та ідентифікацію в економічній ролі [9].

Економічна роль формується та реалізується у соціальній групі. Група – це два або більше індивідуумів, які поділяють загальні норми та цінності і поведінка яких є взаємозалежною в силу формальних або неформальних зв'язків між індивідуумами. Індивід, який є членом декількох соціальних груп, відчуває персональний вплив інших людей [2].

Отже, враховуючи вищенаведене, можна констатувати, що монетарна культура старшокласника – це явище складне, комплексне, системне, динамічне та прогресивне. В процесі її становлення у системі освіти важливим є : по-перше, знання економічних законів, явищ, понять, які широко використовуються у сучасній ринковій економіці; знання основних найважливіших принципів функціонування виробничих, фінансових, правових, соціальних систем та технологій, а також можливість включатися завдяки економічним ролям в конкретну фінансово-економічну діяльність відповідно віку, інтересам та індивідуальним особливостям школярів; по-друге, сформовані уміння та отримані економічні знання використовувати в реальному житті, знаходити та використовувати інформацію, власні методи і способи для прийняття самостійних рішень в проблемних та гіпотетичних економічних ситуаціях, а також у стандартних та нових ситуаціях; по-третє, монетарна культура учнів детермінується рівнем економічного мислення та свідомості, які відображають рівень, якість економічної освіти та економічної

підготовки до майбутньої соціально-практичної діяльності.

Література:

1. Белинская Е. П., Тихомандрицкая О. А. Социальная психология личности. М. : Аспект Пресс, 2001. 301с.
2. Вяткин А. П. Психология экономичнской социализации личности : субъектно-ролевой поход : монография. Иркутстк : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2010. 383с.
3. Кольчугина М. Б. «Новой экономике» — новое образование. *Мировая экономика и международные отношения*, 2003. № 12. С. 42-53.
4. Перепелицына, О.А. Формирование экономической культуры студентов колледжа. *Среднее профессиональное образование*, 2007. №10. С.34-39.
5. Посыпанова О. С. Экономическая психология : психологические аспекты поведения потребителей : монография. Калуга: Изд-во КГУ им. К. Э. Циолковского, 2012. 296с.
6. Ступина Е. Е. Формирование экономической культуры младших школьников : монография. Новосибирск : Изд. НГПУ, 2011. 147с.

Лавренко О. В., кандидат філософських наук,
доцент, провідний науковий співробітник
лабораторії організаційної та психології
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в нашій країні, останнім часом загострили інтерес до досліджень економіко-психологічних явищ, серед яких важливе місце посідає економічне самовизначення особистості. Особливу увагу психологи приділяють дослідженню моральності особистості як значущому чиннику її соціального становлення та економічного самовизначення. Останнє нами розуміється як поетапний процес включення особистості в економічну сферу суспільного життя, досягнення відносно рівноважного стану в соціально-стратифікаційній структурі суспільства, як процес усвідомлення, осмислення і реалізації особистістю своєї позиції в просторі економічних відносин на основі уявлень про себе як активного суб'єкта економіки, ставлення до себе у цьому статусі. У результаті цього у особистості формується власна стратегія усвідомленої економічної поведінки, в процесі якої вона реалізує свої економічні інтереси, задовольняє свої потреби з орієнтацією на соціальні моральні настанови та цінності, вироблені в суспільстві.

Початок ХХІ ст. та кризові явища в економіці більшості країн призвів до появи масової культури «неконтрольованого споживання і швидких грошей». Хибність монетарної політики, нерозумні банківські ризики створили основу для віртуальної економіки, появи нового виду грошей – біткоїнів та виникнення нового покоління носіїв соціальних ролей – «конс'юмерів» («безвідповідальних споживачів»), нових форм фінансово-економічного ошуканства людей.

Зважаючи на це, сучасне суспільство потребує високого рівня організації економічного життя і адекватного йому рівня професіоналізму усіх учасників соціально-економічного процесу. В умовах трансформаційних змін в економіці зростає роль економічної культури та економічної активності як кожної окремої особистості, так і усього покоління молодих людей. Саме від цих особистісних якостей, які формуються в процесі економічної соціалізації, залежить стан модернізації української економіки, прогресивний соціально-економічний поступ українського суспільства.

Вихідним елементом процесу економічного самовизначення особистості є мотиви економічної діяльності та ступінь їх зв'язку з основними життєвими смислами і цінностями особистості. Про ступінь міцності і несуперечність цього зв'язку дозволяють судити такі психологічні характеристики, як смисли і моральні оцінки економічних феноменів: грошей, власності, світу бізнесу, кризи, реклами, способів економічного самозабезпечення тощо. Цінність і смисли економічних явищ, агентів, мотиви економічної активності та основні життєві орієнтації особистості знаходяться під впливом культурно-історичних, соціальних та особистісних детермінант.

Сучасні події в нашій країні підносять роль прагматичних досягнень зростаючої особистості та одночасно нівелюють роль її морально-духовних потенціалів. Це сприяє розвитку індиферентного ставлення молодих людей до дотримання етичних норм і принципів, вироблених людством. При цьому помітною стає деформація системи цінностей молоді особистості, активізуються егоїстичні прагнення в ієрархії цінностей, спостерігається нерозвиненість моральних почуттів, відсутність патернів поведінки, пов'язаних з моральним вибором. Усе це призводить до бездуховності та росту делінквентних форм поведінки серед молодого покоління.

Сучасна молодь живе в «епоху грошей», коли споживча модель ринкової економіки формує у неї настановлення, що гроші – головна цінність у житті. Такий етичний смисл «особистісного успіху», а також мотиви накопичення грошей, багатства впливають на формування і розстановку особистих

пріоритетів в індивідуальній системі цінностей молодой людини. До нових, ринкових цінностей частина молоді виявилася не готовою і сприйняла їх як прагнення економічного суб'єкта оптимізувати власну вигоду, задовольняти вузькоогоїстичні інтереси, ігноруючи моральну регуляцію економічної активності.

Правила цивілізованого ринку діють лише тоді, коли суб'єкти економічної, фінансової діяльності дотримуються моральних орієнтирів. Відсутність цих орієнтирів або нехтування ними ускладнює (може ускладнювати) складну соціальну ситуацію в суспільстві, породжує (може породжувати) конфлікти між людьми.

Індикаторами моральнісного аспекту економічного самовизначення виступають: уявлення про моральні регулятори в економічній сфері; моральнісна оцінка сучасних економічних явищ та суб'єктів; ставлення до дотримання моральних норм в ділових, міжособистісних стосунках; ставлення до грошей, різних способів економічного самозабезпечення (фінансові піраміди, сітьовий маркетинг, шлюб за розрахунком, неетична реклама, виробництво і торгівля продуктами, шкідливими для екології та людей тощо); економічна ідентичність особистості, її суб'єктивний економічний статус.

Особистість, що економічно самовизначилася, володіє економічної культурою та економічним мисленням, які ґрунтуються на етичних засадах, повинна: а) вміти адекватно оцінювати процеси, що відбуваються в економічному житті та орієнтуватися в ньому; б) вміти оцінювати державну політику; в) вміти обґрунтовувати технічні рішення з точки зору їх економічної ефективності та морального аспекту; г) вміти грамотно організувати свою справу та свій побут; д) не спокушатися на сумнівні оборудки, на принади конс'юмеризму; е) володіти знаннями та раціональною оцінкою моральної регуляції економічного життя особистості та суспільства; ж) мати чіткі уявлення про етичні якості економічно успішної людини; з) володіти власною стратегією усвідомленої економічної діяльності, поведінки, вчинків, які ґрунтуються на моральних засадах.

Королович О.В., психолог PhD,

"Територія розвитку і освіти від Оксани Королович"

ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ЖІНКИ: ПОГЛЯД ПСИХОТЕРАПЕВТА

Сучасний світ наповнений міфами, ідеалізованими уявленнями, маніпуляціями та диктатом СМІ, Інтернету та соціальних мереж про те, що таке сучасна жінка, що таке ідеальна жінка. Жінки у погоні за цією, наданою кимсь ідеальністю, перетвореною у власні уявлення у системі Я-ідеального, втрачає контакт із собою, із власними потребами, із своєю внутрішньою сутністю.

Існує два протилежних вектори уявлень про те, яка вона – сучасна жінка. Один суспільний міф говорить нам про те, що жінка повинна бути сильною, незалежною, вміти відстоювати свої гранці та права, бути рівною чоловікам. Інший суспільний міф наголошує на тому, що жінка повинна бути жіночною, доброю, ідеальною дружиною та матір'ю, займатися творчістю та спортом, розвивати себе, допомагати іншим, вміти готувати, та інше.

Крім суспільних очікувань, існують ще власні очікування жінки від себе, власний образ ідеального-Я, в якому, як правило, маса протиріч, протилежних установок, конфліктів: між «я хочу» та «я повинна», між «я хочу бути жіночною» - «я повинна бути сильною», «я хочу бути ідеальною мамою» - «я хочу зробити кар'єру», «я повинна бути незалежною від чоловіка» - «я хочу щоб чоловік був сильним, головним, забезпечував мене» та інше.

Жінка губиться у власних та суспільних очікуваннях від неї, вона перебуває у великій тривозі та страху щодо відповідності себе власному та суспільному ідеальному образу.

У відношеннях із чоловіком вона боїться розчарувати та бути покинутою. У відношеннях із дітьми – бути неуважною до дітей, недолюбити їх, недодати їм чогось важливого. У відношеннях на роботі – не доробити, не досягнути.

У кожному виді відносин, комунікаційних зв'язків, жінка старається показати себе із найліпшої сторони. Тому перебуває у постійному напруженні та стресі.

Напруження відбивається не тільки на фізичному рівні, але й на емоційному, ментальному та соціальному. На рис.1 ми схематично представили деякі важливі явища та симптоми, що займають складають внутрішню сутність феномену сучасної жінки.

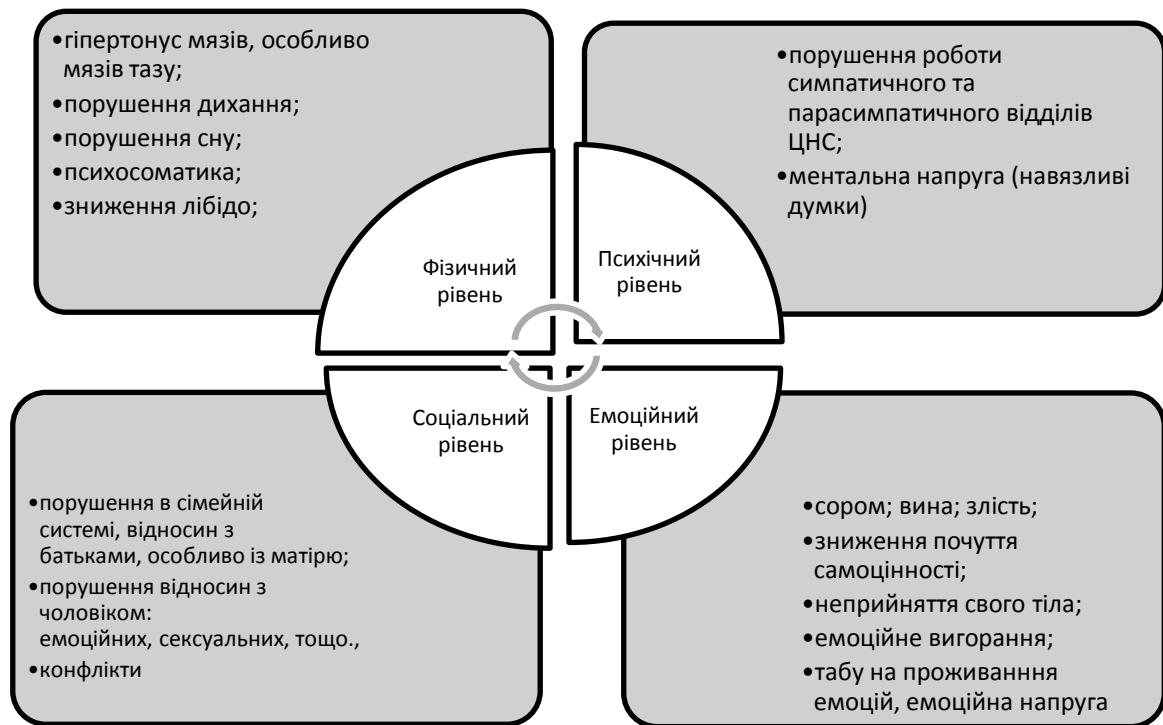

Рис.1. Рівні напруження жінки

Бачимо, що напруження впливає на фізичне здоров'я жінки, викликаючи різноманітні соматичні та психосоматичні захворювання, на емоційне здоров'я – викликаючи емоційне вигорання та різноманітні депресивні стани, порушення на рівні комунікації та порушення психічного гомеостазу.

Усі елементи даної схеми взаємопов'язані між собою та впливають один на одного.

Тож шлях до ідеальної жінки – це хибний шлях. Жінка не повинна бути ідеальною, вона повинна стати зрілою.

Зріла жінка, що є гармонійною, цілісною, свідомою – вона знаходить баланс між своїми потребами та потребами своєї родини, між «я хочу» та «я можу», між «я повинна бути» та «я хочу бути». Зрілість жінки це зрілість її внутрішніх частин, а зрілість внутрішніх частин – це здорова комунікація, фізичне та психічне здоров'я.

Література:

1. Болен Дж. Ш. Богини в каждой женщине. Новая психология женщины. Архетипы богинь. — М. София. 2007 г.
2. Королович О.В. Детермінанти психогенного безпліддя: глибинний погляд на проблему //PSYCHOLOGICAL JOURNAL, № 8(18), 2018 р., с.86-75
3. Пайнз Д. "Бессознательное использование своего тела женщиной". Пер. с англ. Е. И. Замфир под ред. проф. М. М. Решетникова. СПб.: совместное издание Восточно-Европейского института психоанализа и Б.С.К., 1997 г, 206 с.

Міщенко М.С., к. психол. н., доцент кафедри психології

Маркова А.В., магістрантка

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ ТА ІНТЕЛЕКТУ

Розширення масштабів людської діяльності та стрімке зростання обсягів інформації, значно підвищують вимоги до інтелектуальної діяльності підростаючого покоління. Сучасне суспільство потребує особистість, яка вільно адаптується у сучасному інформаційно-технічному просторі із всебічно розвиненими інтелектуальними можливостями відповідно до її розвитку, особистість, що успішно приймає та переробляє інформацію. За останні роки значно підвищилась роль інтелектуальних здібностей. Тому, розкриття інтелектуального потенціалу дитини – одне із найактуальніших завдань.

З кінця 50-х років 20 ст. психологічні стани, зокрема, емоційні стали предметом спеціальних досліджень. Першою помітною роботою стала у 1955 р. стаття Н. Д. Левітова «Проблеми психічних станів». В ній вчений зазначав, що психічні стани є важливим елементом людської психіки. У сучасній науці емоційні стани є важливою частиною всієї системи психічної регуляції, вони впливають на будь-який вид діяльності та його поведінку.

В. А. Ганзен, психологічний стан розглядав як цілісне, складне, поліструктурне і поліфункціональне явище [2], а Ю. Є. Сосновікова описує психічні стани, як відносно стійкі і конкретні взаємини всіх аспектів психіки, які мають певну напруженість і висловлюють ступінь врівноваженості людини у навколишньому середовищі у певний період часу [4]. Л. В. Куліков розглядає психічні стани як форму саморегуляції психіки і один із основних механізмів інтеграції людини, як цілісності [3].

Стани та емоції нерозривно пов'язані. Психічні стани мають інтегративну функцію та забезпечують реагування людини як цілісності в рамках поточної ситуації. Вони розуміються як клас станів, в рамках яких емоційні характеристики виходять на перший план.

На нашу думку, емоційний стан є більш складний психічний феномен, який може включати в себе одну та більше емоцій. А саму емоцію можна розглядати як процес, що включає в себе послідовну зміну стадій емоцій, яка починається з оцінювання у формі переживання і закінчується певною реакцією організму або певного роду поведінковим актом.

Емоційний стан виникає в результаті відсутності можливості відреагувати на деякий істотний вплив та формується на стадії оцінки значущої актуальної потреби людини і закінчується формуванням певного психофізичного стану, який підтримує необхідність пошуку певної можливості розрядки і задоволення потреб. Сутнісними характеристиками емоційних станів виступають його слабка інтенсивність, складність, тривалість у часі, безпредметність, а також оціночний характер для самої особистості, циклічність і підтримка внутрішньо емоційного стану.

На відміну від пізнавальних процесів, що відбивають навколишню дійсність у відчуттях, образах, уявленнях, поняттях, думках емоції відбивають об'єктивну реальність у переживаннях. Своєрідність емоцій відзначається потребами, мотивами, прагненнями, намірами людини, особливостями її волі, характером.

Ще з початку 20 ст. велися пошуки здібностей, які на відміну від загально інтелектуальних пов'язані з соціально-емоційною сферою психіки. Провідні фахівці з області психології інтелекту (Е. Торндайк, Ч. Спирмен, Д. Векслер, Дж. Гілфорд, Г. Айзенк) стверджували, що люди розрізняються за здатністю розуміти іншу людину і управляти ними [1, с.17].

Різноманітні емоційні моменти входять у зміст усіх процесів життєдіяльності. Так, емоційні переживання – це зовнішня демонстрація психічного стану людини, які істотно впливають на внутрішні фізичні функції,

а емоційні реакції виражаються, як суб'єкт переживання, власне ставлення до всього, що людина пізнає, робить, до навколишнього світу.

Отже, емоційний стан – це настрій, той емоційний фон на якому йде життя людини з усіма її компонентами. Саме він робить сильний вплив на психіку людини і є достовірним індикатором емоційного благополуччя.

Психологічне благополуччя, задоволення життям, емоційні стани, розумова діяльність дуже тісно пов'язані. В залежності від періоду життя вони можуть змінюватися, оскільки вони детерміновані завданням, які особистість ставить собі у цей період.

Згідно з Ж. Піаже інтелект – це найбільш досконала форма адаптації організму до середовища. В онтогенезі інтелект виникає наступним чином: посередником між дитиною і навколишнім світом є предметна дія. Ж. Піаже підкреслює, що ні слова, ні наочні образи самі по собі нічого не значать для інтелекту. У міру накопичення і ускладнення досвіду у практичній взаємодії з об'єктами відбувається інтеоризація дій, їх поступове перетворення в розумові операції. А. Біне визнавав вплив навколишнього середовища на особливості пізнавального розвитку. Л. Виготський взаємопов'язував таку складну психічну структуру як інтелект з емоціями. Єдність афективних та когнітивних процесів виявляється в тому, що зв'язок між ними є динамічним, при цьому кожному етапу мислення відповідає свій етап афекту. Виготський ввів поняття «сміслові переживання», розвиток яких пов'язаний із здатністю людини до розвитку логіки почуттів; формування її узальненого ставлення до себе та до інших, з розуміння власної цінності.

С. Рубінштейн відзначав, що мислення є єдністю емоцій та раціональності. Коли ми говоримо про емоційні інтелектуальні процеси, мова йде про характеристику єдиних і водночас різноманітних процесів згідно з переважаючим у кожному такому процесі.

Дж. Гілфорд запропонував модель «структури інтелекту» ця концепція широко застосовується у США, на її основі створені навчальні програми.

Розглянувши лише деякі концепції можна сформувати авторську дефініцію інтелекту. Інтелект – це універсальна сукупність психічних функцій (здібностей) особистості, пов’язана з особливостями відображення навколишнього світу, отриманням інформації в процесі когнітивної діяльності, її переробкою та ефективним використанням у перетворенні навколишнього світу.

Отже, у структурі особистості можна виділити інтелектуальний та емоційний компонент – це система знань про сутність емоційних явищ, структуру емоційної сфери, функції особистості, вплив емоційності на інтелект особистості, загальнокультурна приналежність. Інтелект є складником психіки людини та має великий спектр впливу, емоції в свою чергу є незамінним чинником, що підвищує нашу розумову вправність. Коли людина визнає свої почуття, та керується ними у конструктивний спосіб, то це збільшує її інтелектуальні сили.

Література:

1. Берн Ш. Гендерная психологии. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 320 с.
2. Ганзен В. А. Системные описания в психологии. Л. : Издательство Ленинградского университета, 1984. 128 с.
3. Куликов Л. В. Проблема описания психических состояний. *Психические состояния*. СПб.: Питер, 2001. С. 9–42.
4. Сосновикова Ю. Е. Психические состояния человека, их классификация и диагностика. Горький : Издательство Горьковского института, 1975. 322 с.

Салюк М.А., к. психол. н., доцент кафедри
загальної психології та патопсихології,
Іванченко В.І., студентка
*Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ ЛЮДЕЙ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ ПАНІЧНІ АТАКИ

Панічні атаки або вегетативний криз – за існуючими визначеннями [4] являє собою раціонально незрозумілий практично неконтрольований напад тривоги, що супроводжується інтенсивним почуттям страху в сукупності з різними соматичними проявами: оніміння тіла чи окремих його ділянок, тремтіння, інтенсивне потовиділення, загальмованість реакцій та інш.

У сучасному суспільстві панічні атаки зустрічаються досить часто, за останніми даними, протягом усього життя близько 10-20% населення зазнає один або більше панічних нападів [2]. Це означає, що кожна п'ята людина хоч раз у житті піддається нападу паніки. Даний факт послужив приводом для того, щоб віднести панічну атаку не до патології, а до особливого виду поведінки людей [1].

Відповідно до сьогоденного рівня знань панічні розлади пояснюються впливом психологічних і біологічних факторів. Часто спостерігається підкріплення симптоматики пусковими ситуативними факторами, стресом і актуальними конфліктами.

Поширеність панічних атак, недостатня ефективність медикаментозного лікування, соціальна дезадаптація і зниження якості життя людей, що страждають від даного явища, вказують на необхідність подальшого вивчення патогенезу і методів терапії панічних розладів.

Особливої уваги при цьому заслуговують особистісні передумови розвитку панічних атак, зокрема характеристики самосвідомості. Так, за

даними досліджень М.С. Петрусевої [3], специфічність людей, які переживають панічні атаки, знаходить своє відображення в низці характеристик особистості, пов'язаних з образом «Я», таких як самосприйняття, самоствалення, самооцінка. Неадекватність зазначених характеристик, поєднуючись з рядом специфічних переживань, таких як самозвинувачення, аутоагресія, недовірливість, формують передумови для розвитку групи станів «панічна атака». У випадках нестійкої самооцінки з вираженою тенденцією до самозвинувачення, переживання дійсного або уявного почуття провини, гіпервідповідальності, прояви панічних атак часто мають системний характер і широкий спектр клінічних проявів.

Отже, психологічна робота, спрямована на зміну експліцитних та імпліцитних компонентів самосвідомості особистості, може стати ефективним консультативно-терапевтичним ресурсом. Сприяння розвитку самосвідомості, суб'єктної активності, формування інкрементальних імпліцитних уявлень про власну особистість може знизити ризик розвитку панічних атак.

Література:

1. Липовая О. А., Соколовский Г. В. Психологические особенности панических атак // Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова. 2017. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-panicheskikh-atak> (дата обращения: 12.05.2020).
2. Перре М. Клиническая психология / М. Перре, У. Бауман. – СПб., 2003. – 944 с.
3. Петрусева М. С. Личностные особенности людей, переживающих панические атаки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.01 / Петрусева Марина Семёновна – Москва, 2013. – 20 с.
4. Gorman JM, Kent JM, Sullivan GM, Coplan JD. Neuroanatomical hypothesis of panic disorder, revised. Am J Psychiatry. 2000 Apr; 157(4):493-505.

SPIS TREŚCI

NAUKI PEDAGOGICZNE

Шелестова Л. В. ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ	3
Куковская И. Л. АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	7
Омельченко А.І. ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	10
Долгієр Є. В., Смаль І. В. ВИВЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ВЕГЕТАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ СТУДЕНТІВ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ	14
Заїка О. Я. ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО КОНЦЕРТНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ	16
Ніколенко Л. М., Власова Є. Р. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДИТИНОЮ	19
Жуков В. Є. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В ОСВІТІ	22
Гричаник Н. І. РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ВМІНЬ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗДІЙСНЮВАТИ ШКІЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ	26

FILOLOGIA

Korzyukova L. P. COMPARATIVE ELEMENT IN THE USING OF PHRASEOLOGIES OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES	29
Новиков А. О. ВЕЛИКА МІСІЯ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО	32
Троша Н. В. ТВОРЧИСТЬ О. ДОВЖЕНКА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ	36
Мосієнко О. В. ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НОМІНАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МЕДІА ДИСКУРСІ	39
Вискушенко С. А. СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ВІДОМИХ АНГЛІЙСЬКИХ ТВАРИННИКІВ	42
Турко О. В. «ПОРЯДОК СЛІВ» У РЕЧЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ СИНТАГМАТИЧНОГО ЧЛЕНУВАННЯ	45

NAUKI EKONOMICZNE

Єрмаков В. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ РОСЛИННИЦТВА ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПЕРІОД РОЗВИТКУ КАПІТАЛІЗМУ	49
Горська С. М., Горська Д. О. СПЕЦИФІКА ДІАГНОСТИКИ БАНКРУТСТВА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ	51
Шовківська В. В. ЕВОЛЮЦІЙНА ТРАЄКТОРІЯ ГЕНЕЗИСУ КАТЕГОРІЇ «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ»	54
Святенко С. В., Ухова І. М. СИСТЕМНО ВАЖЛИВІ БАНКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	57
Короленко С. М., Святенко С. В., Каторгіна О. А. НОВИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ НАДІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	60

EKOLOGIA

Ворошилова Н. В., Чорна В. І., Харченко К. С., Доценко Л. В. ФІТОЦЕНОТИЧНА ТА СУКЦЕСІЙНА ІНДИКАЦІЯ ЛІТОЕКОТОПІВ	64
Ласло О., Диченко О. ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ПРИРОДНИХ БІОЦЕНОЗІВ МЕТОДАМИ БІОІНДИКАЦІЇ	67
Кузик І. Р. РОЛЬ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В АДАПТАЦІЇ МІСТА ДО ЗМІН КЛІМАТУ (НА ПРИКЛАДІ М. ТЕРНОПІЛЬ)	69

NAUKI PSYCHOLOGICZNE

Dutkevych T. THE RATIO OF CONFLICT BEHAVIORAL STYLES AT MALE AND FEMALE STUDENTS	72
Zavhorodnia O. THE FORMATION OF THE "CONCEPTION OF OWN LIFE" OF A PERSON	75
Zavhorodnia O., Makina L. PROFESSIONAL HEALTH OF A TEACHER: RESEARCH PROSPECTS	77
Lukomska S. O. INTEGRATIVE METATHEORETICAL PERSPECTIVE OF STRUCTURATIONAL INTERACTION	79
Татаурова-Осика Г. П. ГЕНДЕРНА ПРОФОРІЄНТАЦІЯ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НАВЧАННЯ КАР'ЄРНИХ РАДНИКІВ	81
Копилов С. О. МЕДІАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ	89
Мельничук Т. І. СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКА	92

Зубіашвілі І. К. ЗНАЧЕННЯ МОНЕТАРНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ІНДИВІДУАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ	96
Лавренко О. В. МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	102
Королович О. В. ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ЖІНКИ: ПОГЛЯД ПСИХОТЕРАПЕВТА	105
Міщенко М. С., Маркова А. В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ ТА ІНТЕЛЕКТУ	108
Салюк М. А., Іванченко В. І. ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ ЛЮДЕЙ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ ПАНІЧНІ АТАКИ	112

Wydawnictwo “Nowa nauka” sp. z o.o.

e-mail: nowa.nauka@wp.pl

Wrocław
30 maja 2020 roku

